

Voruta

... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai,
bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Nr. 23 (641)

2007 m. gruodžio 8 d.

Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

4

**Tapatybė
kultūrų
sankirtoje**

7-14

Lietuviškas baras

Nr 13 (21)

PRENUMERUOKITE !!!

2008 METAMS

„Vorutą“

1 mėn.	–	3.00 Lt
3 mėn.	–	9.00 Lt
6 mėn.	–	18.00 Lt
9 mėn.	–	27.00 Lt
12 mėn.	–	36.00 Lt

Indeksas 0135

„Vorutą“ galima prenumeruoti internetu, adresu: www.post.lt skyrelyje „prenumerata“ pasirinkti laikraštį „Voruta“

„Jis atidavė save už mus, kad išpirktų mus iš visokių nedorybių ir sau nuskaistintų tautą, uolią geriems darbams.“

(Šv. Pauliaus laiškas Titui 2,14).

**Mieli broliai ir seserys
Kristuje,**

Pirmieji lietuviai imigravo į JAV 1868 m. ir sukūrė vieną iš pirmųjų lietuviškų telkinių Shenandoah, Pensilvanijoje. Daugelis jų dirbo žiauriais sąlygomis Pensilvanijos kalnų drėgnose, šaltose, tamsiose kasyklose, kur darbas buvo labai sunkus ir penktą valandą ryto pradėdavo dešimties valandų pamainą – uždirbdami 25 centus per valandą.

Nepaisydami savo vargingo gyvenimo sąlygų, jie paskyrė laiko įsteigti draugiją ir sukurti savo katalikišką parapiją. Pirmoji, įsteigta Shenandoah 1872 m., buvo Šv. Kazimiero draugija. Tai pirmoji lietuvių bendruomenė, pastačiusi šventovę iš savo lėšų. Tačiau dėl įvairių nesusipratimų ji nebuvo Bažnyčios ar vietinės valdžios pripažinta kaip lietuvių katalikų parapija. 1891 m. bendruomenė persitvarkė į Šv. Jurgio draugiją ir pastatė vieną iš to regiono gražiausių šventovių – Šv. Jurgio. Parapijiečiams tenka gili pagarba už paaukotą 17 valandų per parą darbą, kad ga-

Prelatas Edmundas Putrimas

lėtų finansuoti šį architektūrinį šedevrą, kuriame telpa 800 tikinčiųjų.

Shenandoah apylinkėje, kaip ir visuose pasaulio lietuvių telkiniuose, maldos namai pastatyti ir veikla išlaikyta savanoriškai.

Ištrauka iš Šv. Tėvo kalbos susitikime su savanoriškomis organizacijomis 2007 m. rugsėjo 9 d.: „Ačiū Dievui, daugeliui žmonių yra garbės dalykas savanoriškai išpareigoti kitiems, kokiai nors organizacijai, sąjungai arba tam tikram bendrojo gėrio reikalui. Toks išpareigojimas pir-

miausia reiškia galimybę išskleisti savo asmenybę ir veikliai bei atsakingai įsitraukti į visuomeninį gyvenimą... „Taip“ savanoriškam ir solidariam išpareigojimui yra apsisprendimas, padarantis žmogų laisvą bei atvirą kito vargo reikalui. Savanoriškosios tarnybos esmę sudaro pagrindiniai Dievo ir žmogaus krikščioniškojo paveiklo matmenys – Dievo ir artimo meilė... ir... leidžia patirti, kad pats gyvenimas yra neužsitarnauta dovana... Meilė nereikalauja atlygio; ji nenaudojama kitiems tikslams siekti“ (Benedict XVI, Deus caritas est, 31 c). „Visi Bažnyčios karatyvinių institucijų darbuotojai turi ne tik mokėti tinkamai daryti tai, ko reikia šiam momentui, bet ir rodyti artimui širdį“ (Benedict XVI, Deus caritas est, 31 a).

Kalėdų dvasia teatnaujina mūsų pasiryžimą dirbti krikščioniškąjį darbą. „Širdis tepamato kur meilė yra reikalinga ir teveikia atitinkamai“ (Benedict XVI, Deus caritas est, 31 b).

Dievo palaimos Jums Šv. Kalėdų proga ir Naujaisiais 2008 metais.

Pagarbiai Jūsų Kristuje,

Prel. Edmundas PUTRIMAS

Švietimas daugiakultūrinėje aplinkoje – Europos dimensija

2007 metų lapkričio 29 – 30 dienomis Vilniuje vyko Vilniaus apskrities iniciatyva organizuota konferencija, kuri buvo skirta tautinių mažumų švietimo klausimams spręsti. Šis klausimas ypač aktualus Trakų rajone, kuriame draugiškai sugyvena įvairių tautybių atstovai: lietuviai, lenkai, rusai, karaimai, baltarusiai.

Pirmoji tautinių mažumų švietimo konferencija Lietuvoje

Konferenciją pradėjo LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas, švietimo ir mokslo ministrė Roma Žakaitienė bei Vilniaus apskrities viršininkas Alfonsas Macaitis. Tarptautinėje konferencijoje pranešimus skaitė Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos atstovai. Šį kartą nebuvo pakviesti dalyvauti Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos švietimo atstovai. Taip buvo pasielgta todėl, kad organizatoriai orientavosi į Europos Sąjungai priklausančias valstybes.

Pranešėjai dalijosi patirtimi, kaip sprendžiami tautinių mažumų švietimo klausimai atskirose ES Respublikose. Paklausti, kaip Lietuva atrodo bendrame Europos kontekste sprendžiant tautinių mažumų švietimo klausimus, organizatoriai atsakė kad: „Lietuva bendrame kontekste atrodo

labai gerai, turime kuo pasigirti, tačiau taip pat yra ko ir pasimokyti iš kaimynų patirties.“ Tautinių mažumų ir išeivijos departamento direktorius Antanas Petrauskas pažymėjo, kad šia konferencija labai susidomėjo Airijos ambasada. Susidomėjimą sukėlė tai, kad per pastaruosius kelis metus Airijoje susidarė didelė lietuvių diaspora, o valstybės vyriausybė neturi jokios strategijos, kaip spręsti tautinių mažumų švietimo klausimą.

Tautinių mažumų švietimo problemų sprendimo būdai

Žiniasklaidos atstovai teiravosi, kokie sprendimo būdai taikomi kitose valstybėse sprendžiant kitataučių švietimo problemą. Vilniaus apskrities viršininko pavaduotojas Artūras Melianas teigė, kad kiekvienoje valstybėje tautinių mažumų švietimo problemų sprendimas priklauso nuo tautinių mažumų dydžio. Jei kalbama apie Latviją, Estiją yra taikomi daug griežtesni sprendimo būdai, pvz., Latvijos Respublikoje gimtąja kalba leidžiama mokytis tik 40 procentų dėstomų dalykų, tuo tarpu Lietuvoje šis klausimas sprendžiamas kur kas liberaliau. Mokiniam arba jų tėvams pa-

Nukelta į 5 p.

Trakų istorijos muziejaus karaimikos paroda keliauja po Lenkiją

Alvyra ZAGRECKAITĖ, Eglė SENAPĖDIENĖ, Trakai

Darbuotojai prie ekspozicijos

Lenkijos Slupsko muziejuje (Muzeum Pomorza Srodkowego w Slupsku) atidaryta Trakų istorijos muziejaus paroda „Karaimai Lietuvoje“. Čia paroda veiks iki kitų metų sausio pabaigos, vėliau trims mėnesiams bus perkelta į Gdanskio muziejų ir dar tiek pat laiko veiks Olštyno Varmijos ir Mozūrų muziejuje. Ekspozicija į Lietuvą grįš tik 2008 m. rudenį.

„Karaimikos paroda eksponuojama Lenkijoje Slupsko muziejaus direktoriaus Mečislavo Jaroševičiaus (Mieczysław Jaroszewicz) iniciatyva, – sako Virgilijus Poviliūnas, Trakų istorijos muziejaus direktorius. – Jis 2006 m. vasarą lankėsi mūsų muziejuje ir, pamatęs karaimikos ekspoziciją, pasiūlė atvežti ją į Slupską.“

Nukelta į 3 p.

Kristijono Gotlybo Milkaus ir kitų lietuvininkų atminimui...

Lapkričio 30 d. Klaipėdos universitete įvyko mokslinė konferencija „Lietuvininkai ir lietuviai. Mažosios Lietuvos paveldas ir paveldosauga“, organizuota KU Humanitarinių mokslų fakulteto bei Lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“. Konferencija buvo skirta žymaus Mažosios Lietuvos rašytojo Kristijono Gotlybo Milkaus 200-osioms mirties metinėms paminėti. Tradiciškai uždegus trispalves („mažlietuviškų“ spalvų: žalią-baltą-raudoną) žvakutes, gana gausiai susirinkusius dalyvius ir „prijaučiančius“ pasveikino KU Senato pirmininkė prof.dr. Daiva Kšanienė bei Lietuvos Evangelikų liuteronų bažnyčios vyskupas Mindaugas Sabutis.

Regis, pranešimų organizatoriai šįkart sulaukė kaip niekad daug. Tad po plenarinio posėdžio (kuriame perskaitytas Žavintos Sidabraitės pranešimas „Kristijonas Gotlybas Milkus – Mažosios Lietuvos filologas universalas“, taigi konferencijos dedikacija nebuvo formali), darbas vyko dviejose paralelinėse sekcijose (vienoje pranešimai labiau orientuoti į materialųjį, kitoje – dvasinį paveldą).

Konferencijoje pranešimus skaitė ne tik KU mokslininkai (D.Kšanienė apie Walterį Kristupą Banaitį, Arūnas Baublys apie europinį Klaipėdos paveldą ir kt.) ar kitų Klaipėdos institucijų atstovai (pavyzdžiui, Naglis Puteikis kaip miesto tarybos narys

kritiškai gvildeno I.Simonaitytės bibliotekos rekonstrukcijos peripetijas), bet ir svečiai iš kitų miestų (prof.Bronislava Kerbelytė, atstovaujanti VDU, kalbėjo apie dvasiarięgių lietuvininkų ir lietuvių sėkmę, Vilma Zubaitienė iš VU aptarė Mažosios Lietuvos žodynus, o Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotoja Gražina Kadžytė – tautosakinius motyvus I.Simonaitytės raštuose ir kt.), netgi kitų šalių: štai latvis Krišs Kapeņieks perskaitė (lietuviškai) pranešimą „Ką Latvijos visuomenė žinojo apie Kuršių neriją XX a. 3-4 dešimtmetyje?“

Ne vieną pasisakymą pagyveno, papildė iliustracijos, žinia, daugiausiai – kompiuteriu eksponuojamos nuotraukos. Smagiausia klausytojams buvo išvysti ir išgirsti „gyvąją iliustraciją“: Aušros Kavaliauskienės (Klaipėdos etnokultūros centras) pranešimą apie vestuvinę simboliką lietuvininkų dainose pajavairino folkloro ansamblis „Alka“, padainavęs jaudinančių dainų, pagrojęs senaisiais rekonstruotais Mažosios Lietuvos instrumentais. Beje, konferencija baigta taip pat menine programa – Rūtos Grumadaitės parengtos KU Lietuvių filologijos ir etnologijos specialybės studentės atliko literatūrinę kompoziciją, pagrįstą pamario tautosaka.

„Vorutos“ informacija
Astridos Pertaitytės nuotr.

Plenarinio posėdžio pirmininkės (iš kairės) – prof. Bronislava Kerbelytė ir prof. Audronė Kaukienė

Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios vyskupas Mindaugas Sabutis

Konferencijoje pranešimai buvo skaitomi pasitelkiant vaizdinę medžiagą

Konferencijos dalyviai susidomėję klausėsi pranešimų

Rūtos Grumadaitės parengtos KU Lietuvių filologijos ir etnologijos specialybės studentės atliko literatūrinę kompoziciją, pagrįstą pamario tautosaka

Aušros Kavaliauskienės pranešimą apie vestuvinę simboliką lietuvininkų dainose pajavairino folkloro ansamblis „Alka“

Trakų istorijos muziejaus karaimikos paroda keliauja po Lenkiją

Alvyra ZAGRECKAITĖ, Eglė SENAPĖDIENĖ, Trakai

Atkelta iš 1 p.
Kadangi Slupsko muziejus palaiko glaudžius ryšius su Gdanskio muziejumi, o Trakų muziejus jau 10 metų bendradarbiauja su Olštyno muziejumi, buvo susitarta suteikti galimybę parodą „Karaimai Lietuvoje“ pamatyti ir šių Lenkijos miestų gyventojams bei svečiams.
„Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, gyvena apie 300 šios tautinės mažumos atstovų, – sako M. Jaroševičius. – Ši paroda suteikia galimybę Lenkijos visuomenei plačiau susipažinti su karaimų tautos istorija, papročiais, religija bei kalba“.
Į Lenkiją iš viso iškeliavo 151 eksponatas iš Trakų istorijos muziejaus karaimikos rinkinio. Bene vertingiausi jų – XX a. pradžios tautiniai drabužiai: vyro, moters ir dvasininko, kuriuos muziejus įsigijo iš karaimų bendruomenės.
„Tautiniai karaimų drabužiai – itin vertingas eksponatas, nes jie jau nedėvimi nuo XVI-II a., – sako Alvyra Zagreckaitė, Trakų istorijos muziejaus karaimikos skyriaus vedėja. – Nors kai kuriose XX a. pradžios santuokų sutartyse tautiniai galvos apdangalai bei švarkečiai dar minimi, bet jie nebebuvo dėvimi.“

Anot A. Zagreckaitės, lenkus itin sudomino unikali kūdikiui skirta karaimų lovytė, su skirtingais mergaitėms ar berniukams montuojamais vamzdeliais šlapimui nutekėti. Savotiška lovytės „drenažo“ sistema užtikrindavo, kad kūdikis ilgą laiką išliktų sausas.
Kitas didelio dėmesio sulaukęs eksponatas – specialus stalas „talky tyrkibia“, skirtas velykinių paplotėlių iš neraugintos tešlos gamybai, bei mediniai peiliukai ornamentams ant paplotėlių spausti. Paroda išsiskiria karaimų senųjų maldynų gausa bei tautodailės darbais, ypač savitomis servertelėmis „peškir“.
Pirmoji karaimikos ekspozicija Trakų istorijos muziejuje atidaryta 1967 m. Atnaujinta nuolatinė Trakų istorijos muziejaus karaimikos ekspozicija atidaryta 1997 m., minint karaimų ir totorių atsikėlimo į Lietuvą 600-ąsias metines. Trakų istorijos muziejaus fonduose sukaupta per 1500 eksponatų karaimikos tematika.
Karaimus į Lietuvą iš Krymo XIV a. pabaigoje atsivežė ir Trakų apylinkėse apgyvendino didysis kunigaikštis Vytautas. Tra-

kų karaimų bendruomenė, kurią šiuo metu sudaro 63 nariai, yra viena gausiausių Lietuvoje.
Trakų istorijos muziejus jau ne vienerius metus sėkmingai bendradarbiauja ne tik su Lenkijos Olštyno Varmijos ir Mozūrų, bet ir Brodnicos muziejumi, Malborko pilimi-muziejumi, taip pat su Estijos Rakverės muziejumi.
Vykdydami partnerystės sutartis, muziejininkai keičiasi parodomis, dalyvauja vieni kitų organizuojamose mokslinėse konferencijose bei šventėse, vykdo pasikeitimo specialistais programas.
Praėjusiais metais Trakų istorijos muziejus pasirašė sutartį su Italijos Bario miesto Švabų pilimi dėl bendradarbiavimo rengiant konferencijas ir parodas bei publikacijas.
Dėl papildomos informacijos prašome kreiptis:
Alvyra Zagreckaitė, Trakų istorijos muziejaus karaimikos skyriaus vedėja, tel.: 8 5 28 55286
Eglė Senapėdienė, RsV agentūros „Pro omnia“ direktorė, mob. tel.: 8 6 8637547.

„Voruta“ parduodama

●K110	Vilnius, Geležinkelio 16
●K145	Vilnius, Konstitucijos 12
●K190	Vilnius, Gedimino 7
●K200	Vilnius, Gedimino 13
●K26	Vilnius, Sodų 22
●K44	Vilnius, J.Lelevelio 2
●K45	Vilnius, Gedimino 19
●K48	Vilnius, Gedimino 2
●K5	Vilnius, Sodų 22
●K6	Vilnius, Gedimino 44
●K7	Vilnius, Gedimino 31
●K78	Trakai, Vytauto 90
●K8	Vilnius, Gynėjų 1
●K85	Trakai, Vytauto 37
●K9	Grigiškės Kovo 11-osios 25a
●K91	Vilnius, Geležinkelio 4
●K369	Klaipėda , Taikos pr.101
●K236	Kaunas , Laisvės al./Ožėškienės g.

Vyskupo Motiejaus Valančiaus idėjos dar gyvos

Algirdas ČĖSNA, Klaipėda

Su vadove B. Kojeliene prie vyskupo (emerito) Antano Vaičiaus 1995 m. sodinto ąžuoliuko Motiejaus Valančiaus ąžuolyne Nasrėnuose

Lapkritis jau eina į pabaigą, tačiau oras dar šiltas ir gražus. Todėl jaunimas iš Klaipėdos rajono, Baičių kaimo nusprendė aplankyti Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus gimtinę. Kaip jie sakė, „norėjo daugiau sužinoti apie vyskupą Motiejų Valančių, pamatyti Kalnalio bažnyčią, kurioje jis buvo krikštytas. Buvo nuvykę ir į Salantus, pasidžiaugę bažnyčia, aplankę Orvydų sodybą. Nors grįžome pavargę, bet kupini naujų įspūdžių, dvasiškai turtingesni“. Pažintinę-pramoginę kelionę jiems padovanojo Seimo narys Petras Gražulis, kuris nuoširdžiai remia kiekvieną gerą iniciatyvą. O paaukojo savo laisvadienį ir suorga-

nizavo šią kelionę Birutė Kojelienė, kuri ir subūrė jaunimo bendraminčių būrelį. Ji taip pat Klaipėdos universitete studijuoja katechetiką. Vaikai save įvardija valančiu-kais. Mėgsta jie žaisti šaškėmis, šachmatais, stalo tenisą, skaityti geras religines knygas. Dabar jie drąsiai gali pasakyti, kad atstovauja Gargždų parapijai, jų dvasios vadovas yra klebonas Paulauskas. Čia jų veiklos pradžia. Veiklai pritaria Dovilų, Šiuparių pagrindinių mokyklų direktoriai (Klaipėdos r.). Būrelyje yra tik 10 vaikų ir jiems labai skaudu matyti geriančius ir rūkančius bendraamžius, – su viltimi ir rūpesčiu dail-josi mintimis patys vaikai.

Idealistinis radikalizmas ar utopinis pastizmas?

Astrida PETRAITYTĖ, Vilnius

Mažosios Lietuvos reikalų taryba, ištiki-ma savo įsipareigojimams pažymėti reikš-mingas Mažosios Lietuvos datas, lapkri-čio 29 d. vėl sukvietė savo narius bei prijau-čiančius į tradicinę salytę (Jakšto g. 9) – iš-kilmingas vakaras buvo skirtas Tilžės akto 89-osioms metinėms (1918 m. lapkri-čio 30 d.). Būtų gražu pagerbti tuos, kurie karo baigties sumaištyje pasauliui deklara-vo Mažosios Lietuvos bendrystę (Didžiajai) Lietuvai, tai mažai, dar netvirtai valstybėlei. Gal ir simboliška: negausus buvo anuomet šios deklaracijos, gavusios Tilžės akto var-dą, signatarų būrelis, negausų pasišventėlių būrelį dabar vienija ir MLRT (o Tarybos ren-giamuose paminėjimuose šalia jos narių pa-matysį vos vieną kitą prijaučiantįjį).
Būtų graži – šių eilučių autorei – ir ta politiniu radikalizmu dvelkianti MLRT bei jos pirmininko Vytauto Šilo pozicija, vis keliant Karaliaučiaus srities klausimą, o jo sprendimą tempiant ant lietuviybės kurpa-lio – šiame pragmatizmo amžiuje radika-lizmas, grįstas idealistinėmis nuostatomis, yra puoselėtinas bent jau kaip mūsų pasau-lio „išnykstanti rūšis“.
Būtų prasmingas – šių eilučių autorei – ir 29-osios vakaras, jei, tarkim, po oficia-liosios dalies jai būtų tekę išskubėti... Juk ar ne taip ir turėjo būti: salytėje viena greta kitos dvi trispalvės (oficialioji Lietuvos ir neoficialioji Mažosios Lietuvos: žalia-bal-ta-raudona), prezidiume – MLRT pirmi-ninkas V. Šilas bei Tarybos kolegijos narė ir vakaro vedėja Birutė Kurgonienė, smui-ku išrypuota „Lietuviais esame mes gimę...“, išsamus MLRT vicepirmininko dr. Algi-manto Liekio pranešimas (apžvelgiantis Tilžės akto ir „pre“, ir „post“), jį papildan-tis dr. Algirdo Matulevičiaus pasisakymas (oponavimas Klausui Fuchsui žurnale „Nordost-Archiv“ pataršiusiam Mažosios Lietuvos Enciklopedijos pernelyg ryškia proletuvišką orientaciją)...
Tiesa, abejonės kirbėjo ir pranešėjų be-klausant. Tarkim, A. Liekis, demaskavęs negarbingus didžiųjų valstybių susitarimus, nuolaidžiavimą Rusijai ir pastarosios pa-lankumą Lenkijai, kai jos valia šiai po Ant-

rojo pasaulinio karo buvo priskirta didžio-ji Rytprūsių dalis, iškėlė, regis, drąsų klaui-mą: Lenkija laikytina šių žemių okupan-te ar ne (dėl Rusijos „statuso“ Karaliau-čiaus srityje klausimo nekyla)? Pranešėjo teigimu, bent jau kolonistais lenkai jiems atiduotose Rytprūsių žemėse laikytini. Tik tokia istorijos profanė kaip šių eilučių au-torė negalėjo sumegzti galų: gi Rytprūsiai netapatūs Mažajai Lietuvai, gi Rytprūsio-se greta lietuvininkų krašto, būta, tarkim, ir mozūrų (ir ne tik jų) žemių – ar ir į jas gviesiamės?..
O po oficialiųjų kalbų minėjimą tęsė ir užbaigė meninė dalis – „kultinio“ folkloro ansamblio „Kūlgrinda“ pasirodymas (epi-tetas „kultinis“, nors ir be kabučių, nuro-dytas kvietime). Gal irgi būtų puiku: fol-kloro tyrimas, skleidimas, net restauravi-mas (ansamblis atlieka ir dainas restauruo-ta prūsų kalba) yra sveikintinas. Tik, drįs-tume manyti, ne tik „tamsioji“, „germani-zacijos bacila“ apkrėsta lietuvininkų dalis, bet ir jų šviesuomenė – taip minimo Akto signatarai – ir giedojo, ir vertino savąsias liuteroniškas giesmes, žinodami, jog su pa-gonybe jau kadais atsiveikino jų protėviai... Beklausydama ansamblio (vadovaujama Inijos ir Jono Trinkūnų) įdomaus muzika-vimo, ši priekabiautoja spėjo sau suformu-luoti: folkloro ideologizacija, tiesmukas jo reprezentuojamos gyvenmenos, pasaulėjau-tos ir pan. „priplojimas“ prie šiandienos yra bent jau abejotinas. Štai ir J. Trinkūnas bu-vo pristatytas ne tik kaip vadovas, bet ir – Krivių krivaitis... O jo pasakytoji kalba – apie būtąją visų baltų (ir prūsų, ir latvių, ir lietuvių...) vienybę, apie atėjūnus vokie-čius – taip ir vertė suklusti: ar tik nepasi-girs „a la juozaitiška“ Kaliningrado srities legitimacija: rusai atkeršijo tiems okupan-tams vokiečiams už prūsus, savo pralietu krauju pelnę teisę čia gyventi...
Taigi bent jau pasukti galvą „Kūlgrin-dos“, ypač jos vyriausiojo Krivio, pasirody-mas privertė. Dar nerimstančioji šių eilu-čių autorė bandė prisiminti: yra „utopinis futurizmas“ – o kaip vadintųsi utopinis pra-nities karalystės kūrimas?..

RASEINIŲ GIMNAZIJA

Viktoras ALEKNA, Vilnius

Senų senovė

Ak, tie lietuviai, ak, tie žemaičiai, tie Raseiniai. Jau tūkstančiai metų buvo prabėgę nuo pasaulinio tvano, nuo Babelio bokšto statybos, nuo Trojos karo, Romos įkūrimo, pirmosios olimpiados, nuo Kristaus mirties ant kryžiaus Golgotos kalne, o lietuvių vardo dar niekas nebuvo minėjęs, nes matyt niekas ir nebuvo girdėjęs. Tik 1009 m. po Kristaus gimimo buvo pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas, o 1253 m. ir Raseinių vardas. Rasok, dangau: tais metais Lietuvos kunigaikštis Mindaugas Raseinių žemę užrašė Rygos vyskupui ir Kalavijuočių ordino magistrui. Bet apie kokią nors mokyklą Raseiniuose tada dar ir kalbos negalėjo būti, nes žemaičiai net ir raidžių nepažinojo. Ir tik 1397 m. buvo paminėta, kad Vilniuje prie Katedros jau veikia mokykla. Ir tik Žemaičių vyskupystės vizitacija 1579 m. (vienu metu su Vilniaus universiteto pradžia) mini mokyklas Ariogaloje, Betygaloje, Krakėse, Kražiuose, Raseiniuose, Varniuose, Veliuonoje. Dar anksčiau, šešiolikto amžiaus pirmojoje pusėje, mokyklos jau veikė Jurbarkė.

Sėduvoje, Salantuose ir Raseiniuose. Mokykla Raseiniuose tikriausiai buvo papilijinė ir joje mokė pats klebonas ar vikaras pirmiausiai poterių ir tikėjimo tiesų, tikriausiai lotynų kalba.

Raseinių kraštui ir gretimoms apskrityms daug įtakos darė Raseinių aukštesnioji pijorų mokykla, įsteigta 1742 m. Pradžioje ji buvo trimetė. Greta paprastųjų dalykų: skaitymo, skaičiavimo joje buvo dėstoma ir metafizika, geografija, istorija, retorika, katekizmas, vokiečių, prancūzų, vėliau ir rusų kalbos. 1773 m. įsteigta Edukacinė komisija ėmė vadovauti visoms mokykloms Lietuvoje ir Raseinių pijorų mokyklą pertvarkė į pavieto mokyklą, kurioje buvo įvesta ir praktiškų dalykų: daržininkystė, geometrija, logika, meno istorija, poezija, moralės pagrindai. Mokymas joje tęsėdavosi šešerius metus. Pirmoji vizitacija buvo 1803 m., antroji – 1822 m. Per tą laiką gerokai pasikeitė šios pijorų mokyklos mokytojų sudėtis: dauguma buvo jau ne dvasininkai. Mokiniai jau buvo mokomi ir šokių, muzikos, higienos. Iš devynių mokytojų septyni ir iš keturiolikos namų prižiūrėtojų keturi jau buvo lietuviai: Karolis Kybartas, Stasys Jautakis, Pranas Kryžnauskas, Pranas Prielgauskas ir kiti. Išaugo ir mokyklos įtaka: nuo 1822 m. iki 1828 m. mokinių skaičius nuo 60 padidėjo iki 180, t.y. tris kartus. Tarp mokomųjų dalykų randama ir praktinė geometrija, zoologija, botanika, fizika. Tęsiama jau anksčiau įvesta daržininkystė. Kultūros lygiui plėsti paskutinėse klasėse įvesta literatūros teorija ir istorija, fizinė geografija, Romos istorija, teisė. Chemija, mineralogija padėdavo geriau pažinti pasaulį. Vizitacija, padaryta 1823 m., parodė smulkiau tas aplinkybes, kurios turi didelę įtaką asmenybei ugdyti: mokinių prižiūrėtojai palaikydavo drausmę, padėdavo mokytis, lydėdavo mokinius einant pasivaikščioti, į pirtį, prižiūrėdavo laisvalaikį •aid•iant. Mokymas tęsėdavosi ketverius metus.

Pijorai Raseiniuose buvo įsikūrę toje vietoje, kur dabar yra stačiatikių cerkvė. Šios cerkvės vietoje stovėjo medinė pijorų bažnytelė, o prie jos tikriausiai buvo ir vienuolynas, patalpos ar atskiras pastatas mokyklai. Pijorai čia turėjo dešimtinę žemės, kurioje buvo auginamos daržovės, prisodinta vaismedžių. Ši pavieto mokykla veikė iki 1830 m., tada buvo panaikinta, o visas turas perduotas stačiatikiams.

Raseiniuose nuo 1804 m. veikė mokykla, kuri 1844 m. bajorams prašant pertvarkyta į penkių klasių bajorų mokyklą. Be jau minėtų mokyklų, devynioliktajame amžiuje Raseiniuose veikė dar kelios mokyk-

los. 1818–1820 m. čia veikė vadinamoji palestros mokykla, kurioje buvo mokomi teisumų ir kitų įstaigų raštininkai. Šios mokyklos mokiniai, vadinamieji palestranai, miest gyventojams pridarydavo daug eibių: nusiaubdavo daržus, sodus, pagąsdindavo naktimis vaikus ir senus gyventojus, todėl žodis „palestranas“ išliko net iki dvidešimtojo amžiaus trečio – ketvirto dešimtmečio, kai siautėdavo jau naujų laikų gimnazistai, o senos moterėlės juos taip pat vadindavo palestranais. Šeštojo dešimtmečio pabaigoje Raseiniuose buvo įsteigta ir mergaičių mokykla, kurioje mokėsi tik bajoraitės. Bet joje mokinių buvo nedaug, o po 1863 m. sukilimo ši mokykla buvo uždaryta, kaip ir visos kitos mokyklos. 1865 m. Raseiniuose buvo uždaryta penkiaklasė bajorų mokykla ir vietoj jos įsteigta dviejų klasių apskrities mokykla, kurioje dėstoma rusų kalba. Čia savo vaikus mokė caro valdininkai. Joje vėliau gal mokėsi ir vienas kitas vietinio bajoro ar kokio nors turtingesnio miestiečio vaikas. Ir tik 1902 m. Raseiniuose ši dviklasė mokykla buvo išplėsta iki keturklasės miesto mokyklos. O ši 1913 m. buvo pavadinta jau aukštesniąja pradžios mokykla, irgi keturklasė.

Po 1905 m. sukilimo Lietuvos mokyklose buvo leista mokyti ir lietuvių kalbos. Raseiniuose veikė jau minėtoji keturklasė miesto mokykla, privati mergaičių progimnazija ir žemės ūkio mokykla Praverkšnių dvare į pietryčius nuo miesto. Bet 1915 m. balandio 14–27 d. iš pat ryto vokiečių kariuomenė taip staiga įsiveržė į miestą iš pietų, kad rusų kareiviai, valdininkai ir kiti piliečiai, išsigandę vokiečių, vos spėję apsiauti batus, palikę ant stalų dar garuojančius pusryčius, išdūmė Dubysos link.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, likę savo Tėvynėje lietuviai rudenio pabaigoje įsteigė lietuviškas mokyklas. Ir vokiečių užimtoje Lietuvos dalyje įsteigė per tūkstantį pradžios mokyklų, kuriose dėstoma vietinėmis kalbomis: lietuvių, žydų, lenkų, vokiečių. Dar caro laikais susibūrusios „Žiburio“, „Saulės“ ir „Ryto“ draugijos atidarė ir gimnazijas Panevėžyje, Vilniuje bei Kaune, o Vilniuje įsteigė ir pradžios mokyklų mokytojų seminariją.

Raseiniuose taip pat buvo atidarytos kai kurios caro laikais veikusios mokyklos, tik jose dabar vietoj rusų kalbos jau buvo vartojamos lietuvių, lenkų, žydų ir net vokiečių kalbos. Kaip dalykas vokiečių kalba buvo dėstoma visose mokyklose. Apie šių mokyklų veiklą trūksta duomenų...

Nepriklausomybės sulaukus

Žiūrėk – rytuose aušra jau teka,

Pabudę paukščiai pagirias šneka...

Laikai jau mainos: slėgė piktį,

Nušvis kiti Lietuvai – mūsų tėvynei.
(*Maironis*)

1917 m. rugsėjo 18–23 d. Vilniuje įvyko konferencija, į kurią iš visos Lietuvos suvažiavo 222 atstovai. Raseinių visuomenei atstovavo kunigas Mykolas Karosas. Konferencijos dalyviai išrinko 20 asmenų tarybą, kuri 1918 m. vasario 16 d. paskelbė atkurianti nepriklausomą Lietuvą. Nepriklausomybės atkūrimą trukdė okupantai, bet būtent jie pirmieji jau 1918 m. kovo 23 d. pripažino nepriklausomą Lietuvą.

Raseinius •inios iš Vilniaus pasiekdavo negreitai. Vis dėlto ir čia žmonės ėmė laukti, kada pagaliau ir iš Raseinių išsidarys vokiečiai. „Lietuvos Tarybos veikimo Raseiniuose lyg ir nebuvo jaučiama. Žinoma, kad ji yra Vilniuje, kad vasario 16 d. išleido „Lietuvos nepriklausomybės aktą“, bet taip pat žinojome, kad jos veikimas smarkiai vokiečių varžomas. Jokio Tarybos įgaliojimo Raseiniuose nebuvo“.

„Lenkuojantys“ asmenys, t.y. dvarponiai ir nemažai miestiečių, iš Tarybos net tyčio-

josi sakydami: „Ta ryba ze smietaną“. Jų visa viltis buvo galinga nepriklausoma Lenkija. Apie kažkokią nepriklausomą Lietuvą kalbėdavo tik su pašaipą.

Liepos viduryje du bavarų korpusai padėjo ginklus ir pasidavė nelaisvėn... Greitai pamatėme, kaip „tirpsta“ vokiečiai Raseiniuose. Dingo kariškas teismas. Sumažėjo ūkio gėrybių surinkimo įstaiga, žandarų. Karių nuotaika krito, jų išdidumas kažkur dingso. Su žmonėmis jie pradėjo elgtis kur kas švelniau.

Jau nuo gegužės–birželio mėnesio Raseinių šviesesnieji lietuviai dažnai rinkdavosi Edelio vaistinėje ir lyg kokiam klube svarstydavo vietas ir pasaulio reikalus. Liepos 21 d. būrelis tų klubo narių susirinkę nutarė Raseiniuose steigti mišrią gimnaziją. Pradžiai bent keturių klasių.

Kad mokykla veiktų, pirmiausia reikia dviejų dalykų: mokinių ir mokytojų. Lietuvos klimato sąlygomis reikia ir trečio dalyko – patalpų. Visi kiti dalykai: mokymo priemonės, kuras, šviesa ir kita – jau antraeiliai dalykai. Bet visuomet yra svarbus dar vienas dalykas – pinigai. Tas būrelis išrinko gimnazijos steigimo komitetą: pirmininkas – Raseinių parapijos klebonas kun. Petras Dočkus, sekretorius – kun. Mykolas Karosas, išdininkas – kunigas Stasys Butrimas, nariai – Kazys Babonas ir Juozas Mikšys. Komitetas kreipėsi į Lietuvos švietimo ministrą su prašymu leisti Raseiniuose atidaryti gimnaziją ir gavo Švietimo ministro atsakymą nr. 103, duotą 1918 m. gruodžio 16 d., leidžiantį Raseiniuose atidaryti gimnaziją. Ministras patvirtino ir steigiamos gimnazijos vedėją – komiteto pristatytą Joną Remeiką, kun. Butrimo giminaitį ar pažįstamą, neseniai atvykusį į Raseinius.

Švietimas daugiakultūrinėje aplinkoje – Europos dimensija

Atkelta iš 1 p.

geidaujant vaikai ugdymo įstaigose mokosi savo gimtąją kalbą. Tačiau Jono Pauliaus II gimnazijos direktorius Adamas Blaškevičius yra kitokios nuomonės: „Yra Lietuvos mokyklos, tačiau trūksta tolerancijos švietime.“

„Trakų žemės“ žurnalistas paklausė Tautinių mažumų ir išeivijos departamento direktoriaus A. Petrausko, ar nebūtų geriau, kad tautinių mažumų mokyklas finansuotų valstybės, iš kurių imigravo kitataučiai?

Tai nelabai įmanoma, nes Lietuvos valstybė tarptautinėmis sutartimis yra įsipareigojusi finansuoti minėtas mokyklas. Tačiau neretai būna ir taip, kad valstybės pačios remia tautinių mažumų mokyklas, aprūpina mokymo priemonėmis, skiria algas arba apmoka moksleivių keliones į įvairias valstybes.

Jūsų nuomone, kokia kalba turi būti dėstomi dalykai tautinių mažumų mokyklose Lietuvoje?

Siekama, kad didžioji dalis mokyklose mokomų dalykų būtų dėstoma valstybine kalba. Ypač geras yra Latvijos pavyzdys, kai gimtąja kalba dėstoma tik 40 procentų visų dalykų. Valstybine kalba mokyklose turi būti dėstoma todėl, kad kitataučiai vėliau galėtų lengvai prisitaikyti dar-

Komitetas ieškojo ir kitų mokytojų. Surado. Pirmuoju mokytoju tiko komiteto narys kun. Mykolas Karosas. Jis jau nuo 1910 m. liepos 22 d. buvo paskirtas Raseinių miesto mokyklos ir Raseinių mergaičių progimnazijos kapelionu, o nuo 1911 m. rugsėjo 27 d. tas pareigas ėjo ir Raseinių žemės ūkio mokykloje. Šias pareigas Raseinių mokyklose ėjo ir vokiečių okupacijos metais. Tai jis galės eiti kapeliono pareigas ir naujai steigiamoje Raseinių gimnazijoje. Komitetas jį kviečia, jis sutinka, o Žemaičių vyskupas 1919 m. sausio 16 d. raštu nr. 123 kun. M.Karosą patvirtina Raseinių gimnazijos kapelionu. Pirmas mokytojas jau yra.

Juozas Gėčius, gimęs 1896 m. balandžio 2 d. Tytuvėnų parapijos Kiškonių kaime, lankė Šiaulių gimnaziją, karui prasidėjus patraukė į Petrapilį ir ten Carskoje Selo 1917 m. baigė gimnaziją. Rudenį įstojo į Petrapilio technologijos institutą, bet po metų – 1918 m. vasarą – grįžo į Lietuvą, rudenio pabaigoje į Raseinius, čia pasisiūlė steigiamos gimnazijos mokytoju ir komiteto buvo priimtas. Antras mokytojas.

Betygalos parapijoje Bernotų viensėdyje 1899 m. kovo 7 d. gimė Julija Lipčaitė (jos tėvas Lipčius, todėl duktė turėjo būti Lipčiūtė), jos motina – Mačiulytė, poeto Maironio sesuo. Julija 1916 m. gegužės 29 d. baigė Varšuvos trečiąją gimnaziją ir rudenį nuo rugsėjo 1 d. pradėjo studijuoti moterų medicinos institute. Kilus revoliucijai 1918 m. grįžta į tėviškę ir pakalbinta sutinka dirbti mokytoja steigiamoje Raseinių gimnazijoje. trečia mokytoja.

Atklydo į Raseinius ir Antanas Narušis, gimęs Ukmergės apskr. Balninkų valsčiaus Rūtėnų kaime 1891 m. vasario 5–17 d. Jis 1915 m. baigė Žemaičių dvasinės seminarijos Kaune penkis kursus, bet kunigo šventimų nepriėmė ir nuo 1915 m. rudens Utenos apskrityje pradėjęs dirbti pradžios mokykloje.

Tęsinys kitame numeryje

bo rinkoje. Tačiau kol kas tautinių mažumų atstovai mąsto priešingai. Jie dažnai galvoja, kad mokykloje tautinės mažumos gimtąja kalba nedėstoma todėl, kad siekiama apriboti tautinių mažumų teises.

Vadovaujate Lietuvos Respublikos tautinių mažumų ir išeivijos departamentui, greičiausiai dažnai su tautinių mažumų atstovais kalbate identiteto klausimais, Jūsų nuomone, kaip save suvokia lenkai, kaip Lietuvos ar kaip Lenkijos lenkus?

Manau, kad retas Lietuvos pilietis laiko save kitos valstybės atstovu, taigi tikėtina, kad save tapatina su Lietuva. Reikia skirti tautybės ir pilietybės klausimus. Dažnai tautinių mažumų problemos yra tiki menamos. Kitaip tariant, tai yra muilo burbulas. Žinoma, kiekviena tautinė mažuma turi saugoti savo papročius, kalbą, istoriją.

Konferencijos įamžinimas

Visa konferencijos medžiaga bus susisteminta ir viešumą pasieks atskiru leidiniu. Tokiu būdu bus skleidžiamos išsakytos idėjos, kuriomis pasinaudoti galės Lietuvos švietimo darbuotojai. Leidinys bus rekomendacinio pobūdžio, tačiau organizatoriai tikisi, kad valdininkai, mokytojai, dėstytojai ras visą reikalingą medžiagą apie tautinių mažumų švietimą Lietuvoje.

Mindaugas MILIAUSKAS

Šv. Mišios

Šv. Mišios A. A. Juozo TONKŪNO atminimui aukojamos Šv. Kazimiero bažnyčioje Vilniuje 2007 m. gruodžio 16 d. (sekmadienį) 12 val.

Po Šv. Mišių važiuosime į kapines.

Nuoširdžiu, kruopščiu darbu pelnytas atminimas

Petras IVANOVAS, Zarasai

Kaip greitai bėga laikas, nusinešdamas į užmarštį džiugius ir skaudžius įvykius, žmones. Prieš devyniolika metų negailestinga liga išplėšė mokytoją iš gyvenimo, tačiau Zarasų rajono Dusetų krašto žmonių širdyse gyvas mokytojos Zofijos Vilytės atminimas. Z. Vilytė tikra šio krašto šviesuolė. Prisiminti ją ir susirinko šio krašto žmo-

Dusetiškių gražiais sumanymais, geromis idėjomis džiaugėsi Zarasų rajono mero pavaduotojas Vytautas Sekonas

nės į Dusetų Kazimiero Būgos biblioteką, kur buvo paminėtos šio krašto patriotės aštuoniasdešimtosios gimimo metinės.

Zofija gimė kaimyniniame Rokiškio rajone. 1953 m. baigė Vilniaus pedagoginį institutą, kur įgijo istorijos mokytojos specialybę, po to atvyko dirbti į Dusetas. Tada dirbo tuometinio Dusetų rajono Švietimo skyriaus inspektore, panaikinus rajoną tapo Dusetose istorijos mokytoja. Čia ji dirbo iki pat gyvenimo pabaigos.

Istorijos mokytojos darbas šiame krašte žymus. Joje liepsnojo kraštotyrininkės entuziazmas. Juo sugebėjo uždegti ir moksleivius. Kartu su jais rinko šio krašto senovės vestuvių papročius. Stropiai užrašinėjo žmonių pasakojimus vaikai, mokėjo į tokį reikalingą darbą pakviesti ir mokytojus. Iš šių užrašytų pasakojimų gimė mokytojos apybraiža „Dusetų krašto senovinės vestuvės“. Ypač daug buvo tyrinėjami raštai ant kraičių skrynių. Jaunieji dusetiškiečiai kartu su Z. Vilyte, kitais mokytojais nupiešė šimtus raštų ornamentų ant kraičių skrynių. Buvo paruošti net trys albumai, surinkta kita medžiaga apie šio krašto vestuvių papročius. Labai gerai dusetiškių kraštotyrininkų darbai įvertinti Lietuvoje. Visa medžiaga buvo eksponuojama Maskvoje, tuometinėje Liaudies ūkio parodoje. Dusetiškių darbas įvertintas sidabro medaliu.

Dusetiškiečiai domėjosi ir šio krašto kalvystės darbais. Ypač Zofiją sudomino kal-

vių gaminamos saulutės, kurios statomos ant kapų, vietoj kryžių. Šios saulutės buvo perpiešiamos ant popieriaus, ruošiami aplankai.

Tačiau tai ne visi mokytojos darbai. Dusetų kraštotyrininkai stropiai rinko ir prisiminimus apie žemietį kalbininką Kazimierą Būgą. Garsėja Dusetos ir žirgų lenktynėmis ant Sartų. O kur dainos, giesmės, patarlės, priežodžiai. Mokytoja jautė ne tik didelę meilę gimtajam kraštui, bet ir turėjo neįprastą talentą sudominti savo sumanymais visus mokinius, mokytojus. Kartu su mokytoja Danute Stankevičiene surinko ir paruošė aplankus „Dusetų apylinkių audėjų raštai“, „Dusetų apylinkės folkloras“. Įdomi surinkta medžiaga apie liaudies mediciną, kurioje yra patarimų kaip gydyti liaudies priemonėmis vieną ar kitą ligą. Z. Vilytės, jos mokinių ir kolegų darbus suskaičiuoti ir išvardinti be galo sunku. Gyvenimo pabaigoje buvo sumanysius Dusetų mokykloje įkurti šio krašto kraštotyros muziejų. Daug ir čia tyrinėtoja padarė. Niekas negalėjo priversti atsisakyti šios idėjos, net sunkiai sirgdama ji užbaiginėjo muziejaus tvarkymo darbus.

Tik vienintelė mirtis privertė palikti neįgyvendintą idėją. Dusetose prie namo, kuriame gyveno Zofija, kraštotyrininko Algimanto Žilėno iniciatyva yra atidengta atminimo lenta, kurioje rašoma: „Čia gyveno žymi Zarasų krašto veikėja, mokytoja, kraštotyrininkė Zofija Vilytė“.

Iš ties gražių žodžių tą popietę apie kraštotyrininkę, mokytoją Z. Vilytę pasakė jos kolegos, mokiniai, bičiuliai. Ji visada buvo kupina meilės, šilumos žmogui, nuoširdumo ir gerumo.

Kalbėjo dailininkas, buvęs šios mokyklos direktorius Raimondas Gapšys. Tai buvo žmogus, prie kurio traukte traukė aplinkinius, niekas negalėjo jai atsakyti. Ir kiekvieną jos prašomą darbą atlikdavo nuoširdžiai. Ši krašto šviesuolė paliko neįkainojamą turtą. Su jauduliu balse kalbėjo apie kolegę mokytoją Danutę Stankevičienę. Jai Zofija buvo šaltinis, iš kurio sėmėsi entuziazmo, naujų idėjų. Jos dėka D. Stankevičienė tapo kraštotyrininke ir šį pomėgį išsaugojo iki dabar. Mokytoja nežinojo kas yra pyktis, pavydas. Stebėjosi, kaip mokiniai noriai eidavo į mokytojos Z. Vilytės rengiamus vaidinimus, etnografines šventes, pokalbius. Dusetų Kazimiero Būgos gimnazijos mokytoja Gražina Makaveckienė pasidžiaugė, kad jai teko laimė būti mokytojos mokine. Susitikimai su ja, kraštotyrynės ekspedicijos liko nepamirštos visam gyvenimui. Mokytoja prisiminė, kaip ji kartu su savo bendraamžiais dalyvavo kraštotyrynėje ekspedicijoje Rokiškio rajone. Buvo nutarta suvaidinti senovines šio krašto vestuves. Pasirinkta graži vieta prie piliakalnio, moksleiviai pasipuošė vestuvininkų drabužiais. Reikėjo tik arklių, ant kurių atjos jaunieji su svita. Dusetų krašte mokytojai tai nebūtų problemų. Išsprendė šią problemą ir tą vasarą Rokiškio rajone. Prieš pat senovės vestuvių vaidinimą atrieda arkliais kinkytos brichkos. Ir kiti darbai degė degė jos rankose. Mokytoja prisiminė, kad jau vos ne du dešimtmečiai iš mūsų tarpo išėjo mokytoja Z. Vilytė. Sakoma, kad nepakeičiamų žmonių nėra, bet tai netiesa, mokytojos Z. Vilytės šiame krašte niekas pakeisti nebegalėjo.

Apie mokytoją prisiminimais dalijosi buvęs mokyklos direktorius Jonas Vaitonis, jos draugė mokytoja Albina Rapalienė, dusetiškė Irena Sakalauskienė. Daug gražių žodžių nenuilstamai kraštotyrininkei pasakė Zarasų krašto kraštotyros muziejaus muziejininkė Laima Raubiškienė.

Zofija Vilytė

Prisiminimais dalijasi apie savo artimą bičiulę Albina Rapalienė

Apie būtinumą toliau tęsti Zofijos Vilytės darbus kalbėjo ir Zarasų krašto muziejaus muziejininkė Laima Raubiškienė

Popietėje kalbėjo Zarasų rajono mero pavaduotojas Vytautas Sekonas, rajono viešosios bibliotekos direktorė Danutė Karlienė. Jie mano, kad būtina ir toliau saugoti šio krašto šviesuolės atminimą. Reikia baigti jos darbus ir sutvarkyti šio krašto kraštotyros muziejų.

Gražiai šventėje skambėjo Zarasų kultūros centro folklorinių ansamblių dalyvių, vadovaujamų etnografės Rimos Vitaitės, atliekamos senovės dainos.

Autoriaus nuotr.

Koncertuoja Zarasų kultūros rūmų folklorinių ansamblių dalyviai.

Daug ko įdomaus turėjo papasakoti ir buvęs mokyklos direktorius Jonas Vaitonis

„VORUTOS“
KULTŪROS PRIEDAS
RYTŲ LIETUVAI

2007 12 08 Nr 13 (21)

„Vorutos“ projektą „Lietuvos istorinės ir pilietinės savimonės akcentai“ remia Vilniaus miesto savivaldybės administracija

Lietuviškas baras

Mokytojų konkursas „Rytų Lietuvos kultūros paveldas fotografijose ir piešiniuose“

Jelena GARLIAUSKIENĖ, Vilnius

Europos tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija ragina atkreipti dėmesį į regionus, kuriuose tautinėms mažumoms priklausantys asmenys sudaro daugumą.

Statistika byloja, kad daugiau nei pusė Rytų Lietuvos gyventojų – lietuviai, trečdalis – lenkai. Lietuviai yra mažuma Šalčininkų, Vilniaus, Švenčionių rajonuose ir Visagino mieste.

Vilniaus Mokytojų namų svetainėje įvyko Rytų Lietuvos mokytojų paroda-konkursas „Rytų Lietuvos kultūros paveldas fotografijose ir piešiniuose“, skirta Lietuvos tūkstantmečiui ir vaikų kūrybos metams.

Atidarant renginį, kurį vedė edukologas Romas Vorevičius, skambėjo Vilniaus Balio Dvariono dešimtmetės muzikos mokyklos mokytojos Aistės Bružaitės kanklėmis atliekama kompozitoriaus Alfonso Mikulskio „Lietuvos giružė – girios idilija“. Rytų Lietuvos mokytojų kūrybos almanachų poetai skaitė eiles.

Romualda Hofertienė – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signatarė, sveikindama parodos-konkurso dalyvius ir renginio svečius, pasakė, kad „mokytojas, nepaisydamas sudėtingų išbandymų, turi siekti būti lyderis, išlikti pilietinės ir kultūrinės visuomenės avangarde“.

Parodoje-konkurse dalyvavo grupė kūrybingų mokytojų iš Ignalinos, Šalčininkų, Švenčionių, Vilniaus rajonų. Mokytojai menininkai pateikė per penkias dešimtis konkurso nuostatus atitinkančių darbų. Piešiniuose ir nuotraukose vaizduojama tai, ką, jų manymu, svarbu pastebėti, užfiksuoti, išsaugoti, kuo turtingas jų kraštas: pilys, dvarai ir jų fragmentai, žmonių portretai, gyventojų buitės ir tradicijos, kiekvieno akį traukiantys kraštovaizdžiai. Daugelis įvairių dalykų mokytojų pasirinko konkursinės fotografijos žanrą. Šio pirmojo tokio pobūdžio renginio organizatoriai – Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LR Vyriausybės ir Vilniaus apskrities viršininko administracija.

Profesionalų dėmesį meno renginiui skyrė vertinimo komisija: Vilniaus dailės akademijos grafikos katedros vedėjas, profesorius Albertas Gurskas, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Tarptautinių ryšių su visuomene ir edukacijos skyriaus vedėjas Alfredas Jomantas, Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas Vaclovas Krutinis, Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis, Lietuvos fotomenininkų sąjungos valdybos atsakingasis sekretorius Stanislovas Žvirgždas.

Komisijos pirmininkas – Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LR Vyriausybės generalinis direktorius Antanas Petrauskas pasisakė apie istoriškai svarbią mokytojo-metraštinko misiją siekiant aktyviau reikšti tautinę ir pilietinę poziciją.

Komisijos sekretorius, daugelio reikšmingų renginių sumanytojas, minėto depar-

tamento poskyrio vedėjas Alfonsas Kairys išsamiai apžvelgė renginio idėjos ir tikslo kriterijus, numatė tolesnę panašių renginių tąsą.

Renginyje dalyvavo ir dovanomis bei nuoširdžiausiais palinkėjimais konkurso dalyvius parėmė: Artūras Melianas – Vilniaus apskrities viršininko administracijos viršininko pavaduotojas, Jonas Vasiliauskas – Vilniaus apskrities viršininko administracijos Socialinių reikalų, švietimo ir kultūros departamento direktorius, Liuda Petrauskienė – Vilniaus apskrities viršininko administracijos švietimo skyriaus vedėja.

Daugelis pasisakiusių kaip vieną svarbiausių šio renginio tikslų įvardijo tikslą ugdyti pagarbą valstybinei kultūrai, daugiatautės kultūros dialogo skatinimą, mokytojo kūrybiškumo ugdymą.

Vertinimo komisija aptarė darbų meniškumą, temos atspindėjimo ir estetikos klausimus. Bene mažiausiai šiame renginyje buvo išsakytą kritikos, nes darbai buvo įdomūs ne tik tematine plėtoje, bet ir technine išraiška, kūrybinės paieškos rezultatais.

Buvo įdomu išgirsti parodos-konkurso rezultatus. Pirmąją vietą užėmė Šalčininkų rajono Turgelių vidurinės mokyklos mokytojas Stanislovas Budraitis už fotografiją „Lino kelias“, antrąją – Ignalinos moksleivių namų mokytojas Mamertas Krapauskas už fotografiją „Rajono savanorių apskrities varžybose“, trečiąją – Visagino „Verdenės“ vidurinės mokyklos mokytoja Marytė Niparavičienė už fotografiją „Labanoro bažnyčia“.

Diplomai, gelės ir piniginės premijos laukė ir dailės darbų autorių. Pirmąją vietą užėmė Ignalinos moksleivių namų mokytoja Nijolė Trinkūnienė visus sužavėjusiu piešiniais, „Ginučių vandens malūnas“ ir „Palūšės bažnyčia“. Antrasis buvo Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijos mokytojas Vytautas Dailidka už piešinį „Pasaka. Raudona rožė“ ir „Pasaka. Atpildas“. Trečią vietą pelnė Švenčionių rajono Pabrados vidurinės mokyklos mokytoja Žana Semaško už piešinį „Žmonės, kuriantys gerį“.

Skatinamaisiais prizais apdovanoti mokytojai: Romas Vorevičius, Irmantas Adomaitis (Kultūros ministerijos prizai).

Kultūros paveldo departamento dovanos skirtos Augenijui Kaspučiui, Jelenai Garliauskienei, Žanai Semaško, Nijolei Trinkūnienei ir Stanislovui Budraičiui.

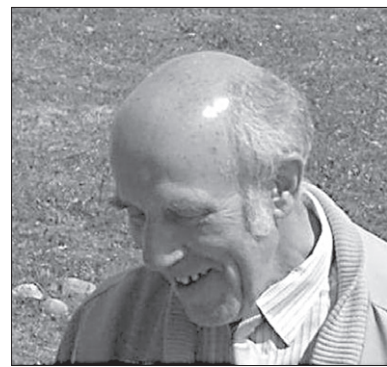
Dailininkų sąjungos antroji knyga skirta Augenijui Kaspučiui.

Lietuvos fotomenininkų sąjungos albumas skirtas Žanai Semaško.

Specialius prizus skyrė Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus biblioteka. Prizais apdovanoti Audronė Krikščionienė, Violeta Goranienė, Kristina Eidetienė.

Paroda pasieks daugelį Vilnijos krašto švietimo įstaigų, o meniškesni darbai bus patalpinti ruošiamame išleisti „2008 m. Rytų Lietuvos mokytojo kalendoriuje“. Šį leidinį išleis Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos informacinis leidinys „Švietimo naujienos“.

Dėkoju visiems...

Dėkoju visiems, visiems, visiems ne tik protu, bet ir jausmais perskaičiusiems mano kvietimo kairiąją, mėlynąją pusytę ir su atvira širdimi atvykusiems į bičiulių ir bendraminčių šventę, teigiančią Gyvenimą kaip aukščiausią, nepakartojamą vertybę, kuo nuoširdžiausiai dėkoju už suteiktą nuostabų vakarą, gyvenimo pilnatvės pojūtį, Žmogaus grožio didybę ir bičiulystės žavesį.

Visa tai pajutau Jūsų sveikinimuose, prasmingose dovanose, bendravime, palinkėjimuose ir pasiūlymuose ateičiai, laisvoje, džiaugsmingoje ir paprastoje vakaro aplinkoje.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės apdovanojimas Garbės sidabro ženklu „Už nuopelnus“ tauraus metalo skambesiu įsiliejo į visų mūsų bendrą nuostatą, kad tik visi kartu galėjome šį tą nuveikti. Nuoširdus ačiū Departamentui.

Taip pat dėkoju visiems sveikinusiems, bet negalėjusiems atvykti. Mes dar susitikime.

Dėkoju už suteiktą džiaugsmą.

Sveikatos ir sėkmės Jums gyvenime!

Alfonsas PETRUKAUSKIS

ateitis

**„ateities“
prenumerata –
puiki dovana
šv. Kalėdų
proga!**

**Žurnalas –
jauniems ir
vyresniems,
atradusiems
ir ieškantiems,
gerbiančiams istoriją,
besidžiaugiantiems
šiandiena ir
žvelgiantiems į ateitį!**

Kas antrą mėnesį išeinantį žurnalą galima užsiprenumeruoti kiekviename „Lietuvos pašto“ skyriuje. Prenumeratos kaina metams – 24 Lt. Indeksas 5090. Informacija tel. 8-616 34013, zurnalas@ateitis.lt

Vilniaus dienoraštis*

(1915.XII. 26 – 1919.XI. 26)

Kun. Pranas BIELIAUSKAS

Kunigo Prano Bieliausko dienoraščio parengimo principai

Kun. Prano Bieliausko dienoraščio rankraštis saugomas Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (F. 9–3009). Kaip liudija įrašas jo pradžioje, – tai 1945 m. autoriaus dovana bibliotekai. Dienoraštis surašytas storame, 242 lapų, liniuotame sąsiuvinyje, nutrūksta paskutiniame jo puslapyje.

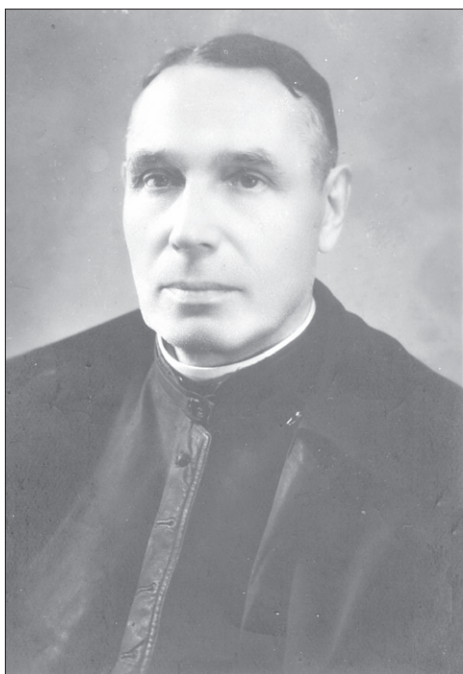
Rankraštis skelbiamas nekupiūruotas, t.y. nieko nepraleidžiant, išsaugant originalų žodyną bei rašybą, tuo metu vartotas vietovardžių bei asmenvardžių formas (pvz., Prūsai – suprask: Prūsija, Anglai – Anglija; Holandija, Aijptas). Lietuvos vietovardžių rašybą tuo metu taip pat nebuvo nusistovėjusi, pvz., autorius rašo Jeznas ir Jėznas (Jieznas), Panevėžys ir Paneviežys, Ūkmergė ir t.t.

Dienoraštyje minima, dažniausiai nurodant vien pavardes, daug asmenų – XX a. pradžios lietuvių bei lenkų dvasininkų, kultūros bei politikos veikėjų. Daugelį pavardžių autorius rašė skirtingai (pvz., Reins-Reinis, Galaunė-Galaunia) arba

tuometine forma (pvz., Liandzbergis), kai kurias lenkiškas – pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai (pvz., Szmidtienė, Władysław). Palikome originalo rašybą, tačiau nuorodose identifikavome minimus asmenis ir trumpai apibūdinome jų veiklą Vilniuje dienoraštyje aprašomu laikotarpiu. Taip pat plačiau paaiškinome kai kuriuos svarbesnius įvykius; pateikėme frazių, citatų, pridėtų dokumentų, laiškų vertimus iš lotynų, lenkų, rusų bei vokiečių kalbų.

Rankraštį šiek tiek redagavome. Mat dienoraščio sąsiuvinyje yra įklijų ir pridėtų lapelių su nedatuotais trumpais tekstais. Juos įterpėme į knygos tekstą (su atitinkamais paaiškinimais). Nežymiai redagavome autoriaus įrašytas citatas, tiesioginės kalbos intarpus, draugijų, laikraščių pavadinimus – išskyrėme juos kabutėmis, kurias autorius skubėdamas ne visur įrašė. Laužtiniuose skliausteliuose iššifrovome autoriaus santrumpas.

Dr. Regina Laukaitytė

Kunigas Pranas Bieliauskas (1883 m. rugpjūčio 23 d. – 1947 m. gegužės 23 d.)

1915 ieji.

Gruodžio 26 diena. Matydamas, kaip kunigas Povilas Dogelis¹ užrašinėja kiekvienos dienos pergyventus atsitikimus į savo dienoraštį, ir aš panorau šį tą pasižymėti iš savo gyvenimo bei darbų. Manau, jei ne kitiems, tai nors man pačiam senatvėje bus malonu pasiskaityti ir prisiminti, kas buvo Vilniuje veikta.

Kalėdos – vaikų mėgiamos šventės. Dabar prasidės vaikų prieglaudose Eglutės bei pramogėlės. Reikia apie visa tai, kiek sugebėsiu, pasižymėti.

Šie metai buvo gana sunkūs. Vokiečiai, užėmę visą Lietuvą, suvaržė visą jos gyvenimą.

Vilniuje viso lietuvių gyvenimo ir veikimo centrą sudaro Vilniaus lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpiti C[entro] komitetas². Jo veikla – visa Lietuva ir ten, kur tik bus lietuvių. Tuo tarpu Vilniaus skyriaus, kurio man tenka būti pirmininku, teritorija – tik pats Vil[niaus] miestas. Dabartiniu laiku C. komitetas turi savo žinioje kai kurias prieglaudas, moksleivių bendrabučius ir didesnius maisto atsargų sandėlius.

Į prieglaudas priimami atbėgėlių tėvų ir miesto vaikai. Miesto vaikai, nors lietuvių tėvų, daugiausia jau kalba lenkiškai. Badas ir vargas vertė juos prisig-

lausti prieglaudose. Juos reikia atlietuvininti.

Šiandie vakare ruošiama Eglutė-vakarėlis Šv. Mikalojaus prieglaudoje (Objazdowa 1³). Vedėja Marija Žukauskaitė⁴, globėjas kunigas V. Jezukevičius⁵ (C K). Vaikučių apie 50, daugiausia Vilniaus m[iesto] neturtingų tėvų. Dalis vaikų buvo išėję pas tėvus pasisvečiuoti.

Patalpos labai menkos ir mažos. Ankšta. „Salę“ vedėja paruošė pogrind-

likos pritarimą, „katiučių“ net po tris kartus rodėsi scenoje. Eilės buvo tautinio bei religinio turinio. Dainos beveik visos vaikiškos. Jų viena man labai patiko, tai „Balti vaikai pelėdos“. Mat ją ir man teko dainuoti su savo seselėmis dar mažam žiemos metu ant pečiaus sėdint. Ji kažkokia man rodėsi sava, brangi. Po to prasidėjo žaidimai–rateliai. Visiems labai patiko, kai vaikai, svečius pagriebę už rankų, traukė kartu su jais ratelį pažaišti. Visi dainavome, džiaugėmės, net išeiti nesisinorėjo. Deje turėjome išsinešdinti, nes vokiečių nustatytas laikas 10 val. vak[aro] būti namie. Pusiau dešimtos visi skutome į namus kas savo kryptimi.

Kadangi svečiams, pastebėjau, buvo smagu su vaikučiais praleisti vakarą, todėl užprašiau visus apsilankyti ryt vakarą Antakalnio vaikų prieglaudoje (Vasarinė g. 7⁶). Visi pasižadėjo atvykti.

Gruodžio 27 diena. Antakalnio prieglauda. Vaikų 46. Tik kokia septintoji vaikų dalis lietuviškai tekalbanti. Kiti visi lietuvių tėvų (arba mišrių šeimų), bet lietuviškai nemoka. Komiteto nariai ir svečiai apie tai buvo informuoti. Jie manė, kad čia bus sunku su vaikais lietuviškai susikalbėti. Apsiriko. Po dviejų mėnesių darbo jau beveik visi mokėjo lietuviškai kalbėti. Mat žaislai, čia pat veikus mokykla suskubo nors ir trumpu laiku juos išmokyti. Kadangi dėl avalynės stokos vaikai buvo basi, negalėjome jų vesti šventadieniais į bažnyčią, buvome įrengę čia pat kambary koplyčią ir šventadieniais ateidavo kunigas jiems pamaldas atlaikyti. Laikėme dažniausiai kunigas Juo-

jo, kad jų vaikeliai taip gražiai gieda. Sugrįžę į „Eglutės“ kambarį (salę) visi sustoję sugiedojome „Lietuva, Tėvyne mūsų“. Svečiams susėdus, prasidėjo karštas tautiško turinio eilių skaitymas. Gal kitos ir per rimtos vaikams. Svečiams ir vaikams bene labiausiai patiko šis vaizdelis. Berniukai vaidino kareivius. Užsidėję ant pečių po šautuvą (balaną), nužygiavo ginti Tėvynės. Grįždami traukė: „Mes, Lietuvos jaunuomenė, tratata, tratata“. Žengė kareiviškai „i koją“ ir nugalėję priešą parnešė seselėms (mišri prieglauda) dovanų (skepetaičių). Po to vyko žaidimai. Tikrai sunku buvo atskirti vaikus, mokančius nuo nemokančių lietuviškai kalbėti. Vedėjas Andrius Miciūnas⁸.

Svečiai atrodė patenkinti kaip po gero vakaro. Kad ne vokiečių „policei štunde“⁹, „vakaras“ būtų užsitęsęs dar ilgiau.

Gruodžio 28 diena. Šiandie Kalėdų eglutės nėra, užtat pranešta, kad 3.30 valandą popiet bus baigusių mokytojų kursų aktas, išleistuvės. Tai jau antras išleistuvių aktas. Neseniai išleista 20 mokytojų. Šitą kartą tik 12. Visose Lietuvos vietose didelis mokytojų trūkumas. Taigi C. Komitetas ruošia kelių mėnesių kursų ir supažindinęs su pagrindiniais pedagogikos dėsniais tučiuojau siunčia jaunuolius į darbą. Tai mums irgi pramogėlė – išleistuvės.

Sakomos mokytojų, C. Komiteto, mokinių prakalbos – eiti ir šviesti, ypač Rytų kraštą, kurti geresnę ateitį neatsižvelgiant į jokių karo sunkumus. P[onas] J. Naujelis¹⁰, parengęs mokinių mišrų chorą, dainuoja ir žadina visus kelti Tėvynę iš miego.

Ūpas pakyla. Kiekvienas užsidedęs noru plėsti tautos dirvonus visomis jėgomis. Tai antroji 1915 metų Kalėdų diena.

Gruodžio 29 diena. Su kunigu Dogeliu einame Šnipiškių vaikų prieglaudon. Eglutė. Iš 50 vaikų tik 11 moka lietuviškai šnekėti. Vai, koks didelis skirtumas šioje prieglaudoje palyginti su pirmom dviem. Du vaikučiai padeklamavo po

Su Lietuvių labdarybės draugijos nariais. Centre prie stalo sėdi kun. Pranas Bieliauskas. Nuotrauka daryta 1927 m.: Bronislavo Medžionio fotografijos studija

dy, statines nustūmusi į pakampes. Kopėčiomis nusileidę apačion, užstūmė grindų langą. Kas pasivėlinęs atėjo, nežinojo, kur surasti salę. Ten tilpo, be vaikų, apie 50 svečių. Vakaras prasidėjo eilių deklamavimai. Jų tiek pylėsi, kiek buvo vaikų. O kiti gavę nuoširdesnį pub-

zas Bakšys⁷ ir aš. Ir pamoksliukus pasakydavome.

Vakarelėio pradžia buvo koplyčioje. Atgiedotos trys Kalėdų giesmės. Balse liai švelnūs, su[si]giedoję. Visų akytės nukreiptos į altorių. Kai kurios vaikučių motinos net ašaroti iš džiaugsmo pradė-

vieną eilutę. Dainų vaikai nemoka. Kaip nebyliai mažučiai stovi kažko išsigandę. Čia nėra tos gražios, linksmos mūsų Lietuvos! Gelbėdamas niūrią padėtį kunigas Dogelis organizuoja ratelį, mes, svečiai, dainuojame. Visa yra, trūksta. Baigėme. Vedėja kviečia mus prie stalo. Gau-

Vilniaus dienoraštis

(1915.XII. 26 – 1919.XI. 26)

Kun. Pranas BIELIAUSKAS

1921 m. nuotrauka. Iš kairės: Jonas Babilius, kun. Pranas Bieliauskas, Marijonas Babilius

name dešros... Vargšė vedėja šitaip gelbsti situaciją Globėjas Jokūbas Šernas¹¹.

Gruodžio 30 diena. Žvėryno rajono prieglauda (Fabrična g. 24¹²). Vaikų apie 60. Vaikai padalinti į dvi grupes: mažučių ir didesnių. Prieglauda dirba gerai. Deklamuota, vienbalsių ir dvibalsių dainų padainuota. Vieną žaidimą pati vedėja sugalvojusi. Mažyčių grupė savotiškai dainuoja ir žaidžia. Matyti, kad čia daug vedėjų pasidarbuota. Mokytojas K. Ruginis¹³, vedėja Simukaitytė. Globėjas kunigas J. Stankevičius¹⁴ (C K).

1916-ieji

Sausio 1 diena. Šiandieną Landsbergis (Žemkalnis)¹⁵ Šv. Mikalojaus par[apijos] salėje stato į Betlejaus misteriją. Kalba, kad šitas žmogus pirma buvęs pažangus. Dabar senatvėje pakrypęs kiek Dievop. Į statomą misteriją įdeda visą savo sielą, kad šventa misterija tikrai šventa pasirodytų. Suvaidinta labai gražiai, idealiai. Netgi delnais ploti buvo uždrausta. Anot jo: „Šventi dalykai nereikalauja žemiškų triukšmavimų. Čia turi būti tylą, susikaupimas“. Atrodė, kad jis pats šventai ir giliai buvo susikaupęs.

Vaidžiai gražūs, tik kiek iš kantrumo publiką vedė per ilgi antrakštai. Bene ilgesni už patį vaidinimą.

Sausio 4 diena. Didžiojoje prieglaudoje, Subačiaus g. 16, šiandien vaikų Eglutė. Svečių apie 200 ir tiek pat vaikų. Be Vilniaus kunigų, atvyko dar iš provincijos kunigas M. Ciunelis¹⁶, B. Verbickas¹⁷, A. Mikaila¹⁸, Dulka¹⁹.

Scena vaidinimui paruošta gražiai. Vaidino tinkamą veikalėlį „Nežudyk“ iš žvėrių gyvenimo; režisavo p. Landsbergis. Toliau dainos ir deklamacijos. Erdvioje prieglaudos salėje prasidėjo žaidimai, kuriuose dalyvavo ir iš kitų prieglaudų atėję „vaikų atstovai“. Čia mišri prieglauda. Mergaitėms vadovauja mergaitės. Matyt, jos geriau paruoštos, visur ir aktyviau dalyvauja. Gi berniukai, vadovaujami vyriškio vedėjo, sustingę ir mažiau visame vakarėly rodė gyvumo. Nebuvo „susigiedojimo“. Kiekvienos prieglaudos vedėjai išmokino savitų dainelių. Ką moka vienos prieglaudos vaikai, nemoka kitos. Nebuvo bendro visų giedojimo. Kilo reikalas turėti vieną giedojimo–dainybos mokytoją.

Šitos prieglaudos, patalpas rusams pasitraukus iš Vilniaus iš gubernatoriaus Veriovkino²⁰ gavo p. E. Vileišienė²¹. Čia buvo pamestinukų prieglauda vardu „Ččńónű Ģęąąąķąöű“²². Vadovybė ir auklėjimas – rusų ir pravoslavų dvasia. 1882 metais rugsėjį popas Aleksandras Zverevas gavo algos 41 rub. 66 kap. Psalomsčikas²³ Jonas Orlovas - 12 rub. 50 kap. Vaikų žindytoja Krivopustova – 6

rub. Auklei Nikiforovai - 4 rub. ir t.t. Dabar virto visa kitaip – lietuviškai katalikiškai. Ar grįš kada rusai – nežinia.

Sausio 5 diena. Linksmai, geros nuotaikos praleidus vakardieną ir pasidžiaugus vakarėly, šandie krinta lietuvių ūpas.) Lenkai, apspitę vokiečius, smežia lietuvius. Aiškina kad lietuvių Vilniuje nėra. Yra keli, ir tie varchosos, riaušininkai. 2) Komiteto nariai nusiminę - lėšų iš prieglaudoms laikyti ir nér iš kur jų gauti. Kalbama, ar nereikės uždaryti prieglaudų. O tada visas mūsų darbas –Vilniaus atlievūnimas žūsta. Pirma mums pinigų davė rusai, dabar frontas mus nuo jų atkirto. Liūdesys ir nusiminimas.

Sausio 6 diena. Lietuvius kiek pradžiugino atvykęs iš Prūsų p. Steputaitis. Jis pasižadėjo dėti pastangas, kreiptis į vokiečių valdininkus ir lenkų šmeižtus bei spaudimą atremti. (Bjaurus Beckerrathaitis²⁴). Be to, pasižadėjo dar atvykti į Vilnių po trijų savaitių, kuomet su savo „Dabarties“ laikraščio²⁵ redakcija persikels į Kauną. Jo šioke tokie pažadai vis

Sausio 12 diena. Šį vakarą Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpiti C. Komiteto posėdis. Kadangi svarstomas lėšų klausimas, tai ir man kaip skyriaus pirmininkui tenka jame dalyvauti.

Nutarta dėl lėšųstokos Šnipiškių prieglaudą uždaryti, palikti tik mokyklą. Nors labai abejojome, kad kas lankytų lietuvišką mokyklą, jei neparemsime vaikų maistu.

Kunigas Stankevičius nпасискundė, kad lenkai pašiepia lietuvių vaikus ir motinas, kurie eina į lietuvių prieglaudą–mokyklą Žvėryne. Štai, Kavaliauskienė vežė ant rogutėmis savo vaikelius prieglaudon apkūtojusi skarmalais. Lenkai praeidami sako jai: „Kur tu veži šituos lietuviškus meškiukus? Ar ne lietuvių prieglaudon?“ Kavaliauskienė atsako: „Jūs, ponai, nesijuokite iš mano meškiukų, nes jie, kai užaugs, tai visas Varšuvos beždžionės išdusys“.

Sausio 13 diena. Žodžiu, vokiečiai įsakė visus gatvėse esančius rusiškus kalboje „šildus“²⁶ nuimti.

Paskelbta, kad galima siųsti paštų laiškus pagal nurodytas vietas.

Kilo mums mintis padaryti mergaičių vienuoliškais pagrindais bendrabutį prie Šv. Mikalojaus bažnyčios padaryti geroms lietuvišioms motinoms paruošti.

Sausio 14 diena. Žydėlis man pranešė, kad po poros dienų išeis Vilniuje vokiečių kalba laikraštis. Redakcijos suda-

Kun. Pranas Bieliauskas su moksleiviais. 1939 m. rugsėjo 1-oji. Nuotrauka daryta: Jurašaičio „Artistika fotografija“, Vilnius, Šv. Jurgio pr. ir Totorinės g. kampas

tik padarė atoslūgį lietuvių dvasioje.

Sausio 9 diena. Lietuvių gimnazijos vaikų vakaras Šv. Mikalojaus parapijos salėje. Vaidinama „Aguona migdanti“. Vaidinimas ir dekoracijos pavykę. Publikos pilna salė,– net ir netilpo. Vaikai patys salėje rinko aukas po to dar didukas – Miškų tėvas. Ir jam aukojo. Gaila, kad nebuvo jokio instrumento pagroti. Pasitenkino žaidimais ir 8.30publ[ika] išsiskirstė.

rys 40 žmonių.

Sausio 16 diena. Kooperatyvų komisijos posėdyje svarstyta, kokia kalba duoti Magistratui atskaitomybę iš kooperatyvų veiklos. Mat lenkai reikalauja ir grasina neduosią prekių, jei nebus vedama atskaitomybė lenkų kalba. Nutarta vartoti tik lietuvių kalbą, nepaisant darančių kliūtis.

Tęsinys kitame numeryje

Trakai-Eišiškės-Vilnius-Lukiškės

Izidorius ŠIMELIONIS, Vilnius

Izidorius Šimelionis 1991 m. rugsėjo 22 d. Pelesoje

Juozo VERCINKEVIČIAUS nuotr.

aušrą ir mūsų dėdę Kamenčiaus Kaziuką bei Vladą Radziulį iš Pelesos.

– Kas areštavo, – nedelsdamas paklausiau.

– Pats Jermakovas (Rodūnios saugumo viršininkas) su keliais enkavėdistais, – pasakojo toliau pusbrolis.

– Ir tai ne viskas, – tęsė jis, – Rodūnios areštinėje jau uždaryti Stasys Graževičius ir Stasys Maciulevičius iš Druskininkų, o tikriausiai, nujausdamas blogį, išvakarėse pasitraukė už Dytvos ir Stasys Meciūnas iš Padzitivio.

Bekalbant pamažėle abu įveikėme nemimą ir nusprendėme pasitraukti kas sau kuriam laikui. Kazys sakėsi iš čia artimiausiu keliu važiuos į Dubičius – Lietuvon. Ten jau kita respublika, turėtų būti saugiau. Dėl brolių Stasiuko ir Januko patarė nesijaudinti. Jie abu į kažkokius zootechnikų kursus išvažiavo Lydon. Dėl mūsų Kaziukas nebūgštavo, Stasiukas buvo labai drąsus ir labai atsargus.

– Jei Radziuliai su Kamenčium neišduos, – įsiterpiau...

– Nemanau, – atsakė pusbrolis, – kad jie ištvers. Negarantuojau, atrodo, taip pat pasielgs suimti Steponas Paulaitis su dukra iš Pelesos ir Albertas Sikarskis iš Leliušių.

Netrukus įėjus pirkion namo šeiminiškė, nutraukė mūsų brolišką pašnekę apie Pelesos krašto partizanus. Su Vaitkūnaite pokalbis pakrypo į netolimą praeitį, kaip jos šeima ir kiti žmonės kentėjo nuo „akovų“, o dabar nuo enkavėdistų.

Išėję į lauką, labai apgailestavome dėl mūsų krašto LLA likimo ir sutarėme pasitraukti kuriam laikui nuo piktų akių, pasisaugoti, kad grįžę į savo namus galėtumėm toliau tęsti laisvės bylą.

Pavojai tykojo...

Po valandos iš Eišiškių pakraščio – Jurzdikos, sustabdęs tratančią „palutarką“, įsitaisęs šalia tepaluoto vairuotėjo iš Piervomaiskio, gana greitai, nors ir duobėtu keliu skubėjau į Vilnių. Ten mūsų, regis, niekas nelaukė, bet taip tik man atrodė. Tokią mano nuomonę sugriovė šalia Šv. Jonų bažnyčios praeinantis vienas aktyviausių po grindininkų Vilniuje, o vėliau mano bendradarbis Rodūnioje, žiauriausio Lenkijos lagerio Kartūzų Berežnoje kankinys 1939 metais, o pirmaisiais pokario metais Vorkutos gulago katorgininkas Kazys Jonys.

Šis neįtikėtinas susitikimas net sugraudino mus. Ir todėl nieko nelaukdamas Kazys pasikvietė į savo namus šalia Šv. Jonų bažnyčios varpinės. Vakarop prie taurelės išsipasakojau apie patirtas mūsų abiejų negandas ir ateities planus. Per pirmą pasimatymą aš neužsiminiau jam apie įvykius Pelesos krašte ir sunkų darbą Eišiškėse. Su malonumu sutikau kelias dienas praleisti sostinėje, pernaktoti jaučiuose Jonių namuose. Tuo labiau, kad to pageidavo ir Kazio žmona, jauna ir graži blondinukė lenkaitė Hebja.

Po trijų keturių dienų įdomių susitikimų su draugais ir netgi Motiejum grįžau į čigonų okupuotas Eišiškes. Čigonų taboras, užsibarikadavęs nuo svetimųjų, nepabūgęs net nemažo enkavėdistų dalinio, laisvai šeiminkavo miestelyje. Jie naktimis kūreno laužus, dieną vyrai miegodavo savo būstuose, o jaunesnės moterys būrė ir būrė, jauniems ir seniems. Šiuos drąsius čigonus norėjo sutramdyti pats Trakų prokuroras žiaurusis N. Melmčenka. Tačiau ir jam nepavyko geruoju susitarti su čigonų lyderiais. Eišiškiečiams taboro komanda pademonstravo savo sugebėjimus, šoko, dainavo ir kiekvieną dieną būrė visiems iš eilės. Visa tai net patiko gyventojams ir ypač jaunimui. Na, o svarbiausia, čigonai įrodė, kad be reikalo juos žmonės vagiškais apšaukia. Tomis dienomis miestelyje nedingo nė mažiausias daiktelis, net čigonų pamegtos vištos ir kiti

maisto produktai. O jų bendruomenės vadovas autoritetingai pareiškė miestelio gyventojams, jog čigonas nei adatos, nei menkiausio šapelio nepaims iš tos vietos, kurioje įsikuria.

Išlipęs iš nediduko autobuso, nespėjau apsidairyti aplink, kai ir prie manęs prilipto dvi dailios čigoniukės. Viena ilgakasė juodbruvė, nugriebusi už rankos ir čia pat prie tvoros atsitraukusi, nusprendė drąsiai visą tiesą pasakyti į akis, kad gerai ar blogai dabar, ir kas manęs laukia ateityje. Spyriojau, atsisakiau jų paslaugų, bet čigoniukės nenusileido. Pirmoji juodaakė bandė žvilgsniais perverti mane iki širdies gelmių, kad paklusčiau jos valiai. Netrukus ir pradėjo pradinį būrimo ritualą. Dar kartą bandžiau ištrūkti iš šių simpatingų čigoniukių rankų, tačiau greitai atsisakiau priešintis, pajutęs gražių merginų neįprastą dvelksmą. Čia pat išgirdau linksmus stebinančius žodžius.

– Oho, ho, – sušuko jos. – Jūs gyvenate gražuolių apsuptyje, – tęsė čigoniukės, – laimingas jaunuolis... Tik saugokite save nuo jų, venkite ypač vieno šateno ir pagyvenusios blondinės...

Vedžiodama pirštu mano nelabai ryškaus delno linija, pranašavo valdiškus namus ir po to ligą ir gražų gyvenimą su dailia brunete. Ilgaus plačiais sijonais ir margomis palaidinėmis skoningai pasipuošusios čigonės, negailėjo ir įvairių kitų spėlionių – daug vaikų ir pinigų, visa tai dar ir kitos čigoniukės mestos gerokai padėvotos kortos. Burtai netikėjau niekada, bet prisiminęs išsipildžiusios čigonės pranašystes 1940 m. spalio 19 d. tėviškėje, šį kartą įsiklausiau ir net trumpam suglumau. Susimąsčiau. Tačiau čia pat dingtelėjo mintis jog stoviniuoti ir ilgiau šnekučiuotis su čigonaitėmis, ir dar miestelio centre, mokytoji nederą. Tad, išsiėmęs kelis rublius, atsisakiau, kad nelikčiau skolingas, o kad ir gyvenime daugiau sėkmė lydėtų jaunos būrėjos atsidėkodamos bandė apkabinti ir net čigoniškai prisiglausti. Ką darysi, malonu, kai tave geru žodžiu palydi ir dar laimės linki. O jos taip tada troškau...

Tą patį vakarą, grįžęs į Pauliukaičių namus, papasakojau savo kelionės įspūdžius ir čigonų pranašystes. Vytautas ir Česlovas, ir net motulė Leokadija buvo susirūpinę mano netikėta ušvyka. Plačiau apie priešastis nepasakojau, tik man įdomu buvo, ar kas nors nepasigedo tomis dienomis. Ir kai paaiškėjo, kad niekas nesiteiravo, tuomet pasijutau lyg būtų sunkus akmuo nukritęs nuo krūtinės. Tad buvo pagrindo daryti išvadą – suimti Pelesos vyrai neišdavė manęs.

Na, o apie čigonaites tęsėme pokalbį iš savo ankstesnių prisiminimų ir dabartinio elgesio Eišiškėse. Jos buvo užsiipuolusios ir Česlovą, kuris neįstengė atsikratyti jų tradicinių paslaugų. Jam pranašavo greitą karštą meilę, laimingą vedybinį gyvenimą ir daug vaikelių, tarsi žinodamos apie artėjančias vedybas, galimas pagundas ir blogų žmonių kėslus. O kai užsiminiau apie aršųjį brunetą, abu broliai nurodė tą, kuris ne tik man, bet ir jiems visiems kasa duobę.

– Aišku, kad Klepikovas, – tarė beveik vienbalsiai.

Kyla naujos grėsmės

Pauliukaičiai informavo apie aktualijas. O tai buvo susiję su visais valsčiaus mokytojais, jie pasipiktino žurnalo „Tarybinė mokykla“ balandžio numeryje perskaite išspausdintą LSSR švietimo liaudies inspekcijos viršininko K. Gerulaičio ypač pikta straipsnį apie švietimo būklę Trakų apskrityje. Ten aštrios kritikos už ideologines klaidas nepagailėta ir mano bičiuliui, Mokytojų seminarijos direktoriui M. Skerlai, taip pat V. Pauliukaičiui už politinį trumparegiškumą vadovaujant Eišiškių progimnazijai, kurioje autorius pasigedo net Lenino,

Stalino ir kitų vadų portretų ir apskritai konstatuotas žemas komunistinio auklėjimo lygis.

Na, o daugiausia kliuvo patyrusioms lietuvių pradinės mokyklos mokytojoms J. Petrauskienei ir S. Galiniūtei, kurios, pačios nemokėdamos lietuvių kalbos, turėjo dėstyti vaikučiams lietuviukams, o iš tikrųjų šios mokytojos dirbo progimnazijoje, bet dėstė ne lietuvių kalbą, o istoriją ir geografiją rusų kalba.

Tiesa, abi jos nemokėjo lietuviškai kalbėti, o apie pradinę lietuvių mokyklą miestelyje vyresnieji gyventojai dar tik svajojo.

Pirmoje straipsnio dalyje K. Gerulaitis vietomis prasilenkė su tiesa, o antroje pagrįstai triuškinio valsčiaus švietimo skyriaus vedėją A. Klepikovą už pasitraukimą iš pareigų bei dėl labai blogos, tiesiog nepakenčiamos švietimo būklės daugumoje mokyklų.

Susipažinęs su šio straipsnio turiniu, nusprendžiau, kad nemaža dalimi kritika buvo teisinga. Tik kuo buvo dėtas M. Skerla Mokytojų seminarijoje. Ten, priešingai, pedagoginis ir visas mokymo auklėjimo lygis buvo gana geras, o kad seminarijoje buvo tik vienas kitas komjaunuolis, tai jau ne mano bičiulio M. Skerlos kaltė, o pačių mokinių ir jų tėvų įsitikinimai. Juk tuo metu komjaunuoliai buvo laikomi Tėvynės išdavikais.

Su atlaidžia šypsenėle Vytautas Pauliukaitis sutiko jo kritiką. Tų įvairių portretų buvo visur, tik vieno Lavrentijaus Berijos trūko. Ir tai Vytautas pasielgė sąmoningai, atsisakęs neoficialiai iškabinti didžiausio tautų budelio povyžą. Juk ir jo tėvą Vladą 1943 m. balandžio 20 d. Maskvoje Berija nuteisė myriop.

Tą vakarą Pauliukaičių namuose, o kitą dieną ir mokytojų kambaryje pertraukų metu vyko karštos diskusijos dėl griežtos kritikos Eišiškių švietimo darbuotojams. Kai kurie mokytojai bandė reikšti pretenzijas man, bet direktorius V. Pauliukaitis ryžtingai atmetė tokius kaltinimus ir paragino sparčiau šalinti trūkumus, geriau rengtis pamokoms ir darniau bei efektyviau kelti savo profesinį lygį, stiprinti nuolatinius ryšius su tėvais. Man beliko tik pritari kolegai Vytautui ir supažindinti mokytojus su netrukus prasidedančių keliamųjų ir baigiamųjų egzaminų tvarka. Inspektūros vadovas K. Gerulaitis parašė straipsnį, informaciją gavęs tikriausiai iš Trakų.

Po savaitės kitos pajutau išaugusį savo autoritetą ne tik tarp mokytojų, bet ir tėvų. Nors progimnazijoje ofociali ir dėstomoji kalba buvo rusų, dauguma moksleivių su manimi bendravo, kad ir su klaidomis, lietuviškai. O vyresniųjų klasių paaugliai už lietuviybės skleidimą praminė mane švietimo komisaro Žiugždos vardu.

Na, o svarbiausias uždavinys buvo vėl kibti į darbus. Atkurti bent kelias lietuviškas mokyklas ir gerai pasirengti naujiems mokslo metams. Tam ne tik pritarė, bet ir akivaizdžiai rėmė mūsų su Motiejum pastangas ir pats apskrities švietimo vadovas A. Ditkevičius, skyręs man inspektoriaus pareigas Eišiškėse. Šiam darbui pasikviečiau Česlovą Pauliukaitį, su kuriuo draugiškai sutarėme.

Su viršaičiu Juzefu Serackiu nusprendėme visuose mokyklų mikrorajonuose susitikti su tėvais ir pagal jų pageidavimus pasirinkti dėstymą lietuvių ar rusų kalba.

Dauguma tėvų panoro savo atžalas leisti į lietuviškas mokyklas, o kur jų nėra, net įsteigti naujas. Mane ypač nustebino Karclinės dviejų komplektų mokyklos vedėjo Benedikto Prišmanto pozicija. Jis ir visi tėvai prašė, kad jų kaime nuo pirmos klasės vaikučiai mokytųsi lietuviškai, nors pagal oficialius duomenis šioje apylinkėje vyravo lenkų tautybės žmonės. Jie, piktindamiesi valdžia, norėjo atsiriboti nuo tuo metu oficialios rusų kalbos. O mokytojas B. Prišmantas išreiškė pageidavimą, kad beveik visiems valsčiaus mokytojams atostogų metu būtų organizuoti lietuvių kalbos kvalifikaciniai kursai. Mes su J. Serackiu tam pritarėme ir pažadėjome dar ir medienos, kalčių, dažų mokyklų remontui ir nedelsiant organizavome mokyklinių suolų gamybą.

Tęsinys kitame numeryje

Lietuvos bažnyčios istorija

Nepelnytai pamirštas istorinis tyrimas

Arūnas STREIKUS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 22

Tuo tarpu S. Bačkis, pasitikėdamas Lietuvos Vyriausybės gera valia ir remdamasis prielaida, kad ji stengėsi lojaliai vykdyti konkordatų prisiimtus įsipareigojimus, prieštaravimus, kurie iškilo dėl kai kurių konkordato punktų, ypač dėl 25 straipsnio, apibrėžusio katalikiško pasauliečių veikimo ribas, aiškina kaip nesusipratimų pasekmę. Toks teiginys gali būti visiškai pagrįstas, jeigu priimtume prielaidą, kad pasirašydami konkordatą tautininkų ideologai Bažnyčios veiklą tebevertino pagal XIX a. pabaigos stereotipus. Bažnyčia jiems asociavosi su klerikaline organizacija, siekiančia tiesiogiai dalyvauti politiniame gyvenime. Antanas Smetona ir Augustinas Voldemaras iki 1926 m. buvo vieni aršiausių Bažnyčios dalyvavimo politikoje, religijos panaudojimo politiniams tikslams kritikų. Toks požiūris ignoravo svarbius pokyčius bažnyčios gyvenime, įvykusius XX a. pradžioje: Katalikų akcijos atsiradimą ir naują Bažnyčios santykio su politika koncepcijos susiformavimą. Katalikų pasauliečių veikimas (Katalikų akcija) nuo šiol nesiribojo vien siaurai suprantama religine sritimi, apimdamas ir socialinį, kultūrinį, švietimo darbą. Kita vertus, Bažnyčia stengėsi atsiriboti nuo vadinamosios grynosios politikos, pasilikdama sau teisę kalbėti mišriais klausimais, t.y. ten, kur po-

litika glaudžiai siejasi su tikėjimo ar krikščioniškosios moralės dalykais.

Taigi Lietuvos ir Šv. Sosto konkordato 25 straipsnis, suteikęs visišką laisvę Katalikų akcijos organizacijoms, bet kartu apribojęs jų veiklą pirmiausia religiniais tikslais, iš tikrųjų buvo tam tikras nesu(si)pratimas. S. Bačkis taip pat pripažino, kad ši formuluotė yra pernelyg plati, todėl siūlė katalikiškos veiklos ribų ir priemonių problemą spręsti susitarimu, kuris nustatytų esminius šių klausimų sprendimo principus ir nepaliktų vietos įvairiems spėjimams. Kitoje disertacijos vietoje, aptardamas Lietuvos konkordato esminius bruožus, S. Bačkis nurodė dar vieną priežastį, dėl kurios minėtas straipsnis galėjo būti netobulas – Lietuvos ir Šv. Sosto konkordate apskritai pirmą kartą mėginta apibrėžti katalikiškosios veiklos ribų klausimą. Tuo tarpu, anot disertacijos autoriaus, dvasinės ir pasaulietinės valdžios kompetencijos ribų nustatymas reikalauja ypač subtilių ir sudėtingų pastangų, nes reikia atsižvelgti tiek į naują katalikiškosios veiklos idėjos koncepciją, tiek į „šiulaikinę idėją valstybės pareigų, kurios apima visas gyvenimo sritis ir tampa „dvasinėmis“, tai yra rūpinasi tautinės ideologijos klausimais“.

Reikia pripažinti, kad besąlyginis lojalumas valstybei ar nepakankama konkordato įgyvendinimo peripetijų analizė kai kuriose disertacijos vietose lėmė ir perne-

lyg nekritišką S. Bačchio požiūrį į tautininkų režimo poziciją Bažnyčios atžvilgiu. Antai disertacijos septintame skyriuje, kuriame nagrinėjamos konkordato nuostatos dėl Bažnyčios ir valstybės santykio švietimo srityje, teigiama, kad sprendama šiuos klausimus Vyriausybė „nesivadovavo aklaais impulsais ir siaurais norais; [...] parodė sugėbanti suprasti šiulaikinę Bažnyčią, nepriškyrė jai imperialistinių ar klerikalinių siekių ir nekenkė Bažnyčios katalikiškai koncepcijai“. Tokia išvada akivaizdžiai padaryta remiantis vien konkordato teksto analize, tuo tarpu naujesni tyrimai, kuriuose atskleidžiami Bažnyčios laisvės švietimo srityje suvaržymai ir atitinkamų konkordato nuostatų laužymas, verčia suabejoti tokiu tautininkų valdžios supratingumu.

Žinoma, tautininkų Vyriausybės mėginimai varžyti Bažnyčios veikimo erdvę atrodo visiškai nereikšmingi Bažnyčią ir visą Lietuvos visuomenę 1940 – 1941 m. ištikusių sukrėtimų akivaizdoje. S. Bačkis turbūt pirmasis Vakaruose paskleidė informaciją apie sudėtingą Bažnyčios būklę Lietuvoje sovietų ir nacių okupacijos sąlygomis. Apie tai jis rašė ne tik paskutiniame savo disertacijos skyriuje, bet ir 1943 m. savaitraštyje „Voix Francaises“ išspausdintoje straipsnių serijoje bendru pavadinimu „La Lithuanie sous le joug des Soviets“ (Lietuva sovietų priespaudoje). Tai dar kartą pa-

tvirtina, kad disertacijos tyrimo objektas chronologiškai yra daug platesnis nei vien tik konkordato sudarymo ir jo veikimo laikotarpis; jis iš esmės apima visą Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios santykių Lietuvoje istoriją nuo krikšto iki XX a. vidurio.

Baigiant galima teigti, kad publikuojama prieš daugiau nei pusę amžiaus parengta disertacija iki šių dienų neprarado savo aktualumo. Savitu požiūriu į nagrinėjamas problemas ji atveria naujas perspektyvas konkordato istorijos tyrimams ir skatina kai kuriuos istoriografijoje išvirtinčius teiginius. Jos mokslinę vertę didina ir tai, kad joje naudoti kai kurie tyrėjams šiandien sunkiai prieinami šaltiniai, pavyzdžiui, vidaus reikalams skirtas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos diplomatinį dokumentų rinkinys „Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiai 1922–1932“. Pagaliau nūdienos viešajame diskurse viešpataujanti painiava vertinant Bažnyčios ir valstybės, Šv. Sosto ir Lietuvos santykius taip pat reikalauja blaivesnio žvilgsnio į šiuos klausimus, o kaip tik tuo ir pasižymi publikuojamas tekstas.

Pabaiga

Streikus Arūnas, „Nepelnytai pamirštas istorinis tyrimas“, Bačkis Stasys Antanas, Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordatas, Vilnius: LKMA, 2007, 297–303.

Vilniaus krašto pramonė iki 1939 m.

Juozas ČAPLIKAS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 21

Vilniaus krašte buvo šios maisto pramonės šakos: malūnai, pieno produktų perdirbimas, vaisių bei daržovių perdirbimas, aliejaus daryklos, mėsos ir žuvies perdirbimas, spirito vadyklos, alaus bravorai, tabako ir popirosų fabrikas, mielių, acto ir kitų smulkesnių kaip makaronų, saldainių ir kt.

Carinės Rusijos laikais Vilniaus krašte buvo tik smulkūs malūnai ir jie dirbo tik vietinei rinkai, bet didesnės ekonominės reikšmės neturėjo. Tai buvo daugiausia (apie 80%) vėjo ir vandens malūnai, kuriuose dirbo malūno savininkas ir 1-2 darbininkai. Blogi keliai padėjo jiems išsilaikyti, nes apsaugodavo nuo konkurencijos. Didėsniai malūnai buvo prie geležinkelio, kurie grūdus gaudavo iš Rusijos ir Ukrainos. Apie 1900 m. Vilniaus krašto malūnai nustojo malti kviečius, nes pradėjo nukonkuruoti Rusijos kvietiniai miltai, pigiai geležinkeliais atvežami į Vilniaus kraštą dėl specialių diferencinių geležinkelio tarifų.

Prieš karą Vilniaus krašto alaus buvo išvežamas į Kijevą, Smolenską, Minską, Kauną ir Letgaliją. Po karo liko tik vietinė rinka, o dėl krašto neturtingumo ji buvo labai netalpi. Be to, Vilniaus alų nukonkuravo Varšuvos alus. 1937 m. Vilniuje veikė tik viena alaus darykla, pagamindavusi per metus apie 201,6 litrų alaus. Dirbo apie 130 darbininkų.

Pirmas aliejaus fabrikas Vilniuje buvo įsteigtas dar 1898 m. Po karo 1932 m. jis sudėgė. 1933–1934 metais buvo atstatytas. Jo metinė apyvarta 1934 m. buvo apie 6 mln. zlotų per metus. 1937 m. buvo pagaminta 3352 tonos aliejaus ir 5 896 tonos išspaudų. Dirbo apie 120 darbininkų. Sviestą prieš karą ir po karo gamino tik smulkios pieninės. Sviesto gamyba pamažu kilo ir jau 1929 m. Vilniaus vaivadijoje buvo pagaminta apie 280 000 kilogramų sviesto ir 2200 kilogramų sūrio. Vilniuje buvo jau 10 įmonių.

Pirmas konservų fabrikas buvo įsteigtas 1922 m. su 30 darbininkų. Vėliau įsikūrė dar keli fabrikėliai (žuvų, daržovių). Apie 1930 m. Vilnius tapo svarbiausias konservų gamybos centras Lenkijoje. Dančigas buvo antroje vietoje. Žuvys konservams buvo vežamos iš Latvijos ir Lenkijos pajūrio. 1939 m. Vilniaus konservų pramonėje dirbo apie 250 darbininkų ir pagamindavo apie 1,4 mln. kilogramų konservų. Ta-

čiau didelė Latvijos (Rygos) konservų fabrikų konkurencija neleido Vilniaus konservų fabrikams plėstis ir didinti gamybą.

1935 m. Vilniuje buvo įsteigtas pirmasis mėsos konservų fabrikas, o 1937 m. Naujojoje Vilnioje buvo paleistas mėsos perdirbimo fabrikas.

Vystėsi dangos ir galanterijos pramonė. Ypač didelę paklausą turėjo pirštinių pramonė. Baltos odos ir pirštinių pramonė Vilniuje turėjo apie 150 metų istoriją. 1913 m. Vilniuje buvo 5 baltos odos perdirbimo ir 3 odos dažymo dirbtuvės su 350 darbininkų. Prieš karą Vilniuje buvo 25 tokios dirbtuvės. Jos buvo smulkios, darbas atliekamas rankomis. Pagamindavo jos apie 1,5 mln. porų pirštinių didesniems Rusijos miestams. Pirštinės buvo eksportuojamos ir į JAV bei į Rytus. 1937 m. Vilniuje buvo apie 40 dirbtuvėlių su 120 darbininkų. Jų metinę produkciją sudarė maždaug 150.000 porų pirštinių. Gana gausi buvo ir kojinių gamyba. Tačiau 1935 m. kojines gamino tik apie 100 darbininkų.

1913 m. Vilniuje buvo keturios mechaninės dirbtuvės, kurios batus gamino daugiausiai Rusijos rinkai. Kadangi Vilniuje tuo metu buvo pigūs tos srities kvalifikuoti darbininkai, tai ir patys batai buvo gana pigūs. 1937 m. veikė jau tik viena mechaninė batų dirbtuvė su 22 darbininkais. Ji per metus pagamindavo maždaug 4 000 porų batų, nors jos galimumas buvo apie 30 000 porų per metus.

Prieš I pasaulinį karą odų pramonė buvo viena iš didžiausių Vilniaus pramonės šakų. Ji dirbo plačiajai Rusijos rinkai. 1909 m. Vilniuje buvo 8 odų fabrikai su 664 darbininkais, o Vilniaus apskrityje – 5 tokios įmonės su 78 darbininkais. Žaliavą odų fabrikai įsiveždavo iš Centrinės Rusijos, Ukrainos ir šiek tiek iš Pietų Amerikos, tarpininkaujant Vokietijai, o dalį pirkto vietoje. Mokesčiai odos pramonėje buvo maži. Vilnius buvo garsus kaip kailių prekybos ir pramonės centras šalia Leipco, Paryžiaus ir Londono. Žaliava buvo gabenama iš Leipco.

1934 m. buvo du didesni kailių fabrikai Vilniuje. Žaliavą įsiveždavo iš Amerikos, Anglijos, Olandijos. Gamyba vystyti trukdė brangi elektros energija.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vilnius buvo pradė-

jęs smarkiai augti. Plėtėsi pramonė, kilo kultūrinis gyvenimas. Nuo 1880 iki 1915 m. Vilniaus miesto gyventojų skaičius padidėjo nuo 100 iki 200 tūkstančių. Taigi ir statyba buvo gana intensyvi. Dėl to vystėsi ir statybinių medžiagų pramonė.

1928 m. Vilniaus vaivadijoje buvo pastatyta 68 gyvenamieji namai su 283 kambariais, 1929 m. namai su 558 kambariais, o 1937 m. pastatyti 179 pastatai. Taigi statybinių medžiagų poreikis sparčiai augo.

Vilnius nuo seno buvo garsus savo gromis plytomis ir čerpėmis. Ypač garsios ir labai stiprios buvo vadinamosios „Švarco plytos“. Jau 1828 m. aplink Vilnių buvo 13 plytinių, kurios per metus pagamindavo apie 0,5 mln. plytų. 1928–1929 m. Vilniaus vaivadijoje veikė 16 plytinių, kurios pagamindavo 13–15 mln. plytų. Dvi iš jų buvo mechaninės. Plytinėse tuo metu dirbo apie 400 darbininkų.

Sparčiai augo ir koklių gamyba. 1929 m. Vilniaus vaivadijoje dirbo 6 smulkios dirbtuvės su 40 darbininkų ir pagamindavo apie 60 000 koklių. 1934 m. Vilniaus krašte jau buvo pagaminama apie 1 mln. geros kokybės koklių. Tačiau primityvi to meto technika dirbtuvėse ir platesnės rinkos trūkumas neleido tos rūšies pramonės išvystyti platesniu mastu.

Sparčiai vystėsi ir poligrafijos pramonė. 1925 m. suėjo 400 metų nuo to, kai Vilniaus spaustuvėje, kuri įsteigta Skorinos iniciatyva, buvo atspausdinta pirmoji knyga. Poligrafijos pramonė Vilniuje ypač išaugo 1905–1915 metais, vadinasi po to kai caras leido spausdinti lenkiškas ir lietuviškas knygas. Be knygų ir laikraščių spausdinimo kelios Vilniaus spaustuvės atlikdavo spaudos darbus ir valdžios įstaigoms, ypač geležinkelio valdybai, paštui ir telegrafui. Vilniuje tada buvo lenkiškų, lietuviškų, baltarusiškų, latviškų, žydiškų ir hebraiškų knygų leidyklų. Be to, Vilniaus spaustuvės spausdino mokyklinius prancūzų kalbos vadovėlius visai Rusijai.

Žydų ir hebrajų kalba spausdintos knygos buvo eksportuojamos į užsienį, ypač į JAV, 1913 m. Vilniuje buvo 73 poligrafijos įmonės ir iš jų 67 spaustuvės su 120 spausdinimo mašinų ir 800 darbininkų. 1937 m. buvo 52 spaustuvės su maždaug 400 darbi-

ninkų ir spausdino daugiausiai lenkų kalba. Žydų ir hebrajų kalbomis Vilnius spausdino ir toliau visam pasauliui be Tarybų Sąjungos. Tačiau paskutiniu metu prieš Antrąjį pasaulinį karą JAV atsirado Talmudo spausdinimo konkurentų. Tačiau prieš 140 metų išleistą Talmudą su specialiais kometais ir toliau spausdino Vilniaus spaustuvės. 1929 m. atspausdinta ir išleista 882 spaudos leidiniai.

Pirmoji elektros-radio dirbtuvė „Electrit“ buvo įsteigta dar 1925 m. Joje 1932 m. dirbo 25 žmonės, o apyvarta buvo 375 000 zlotų per metus. Jau 1933 m. čia dirbo 150 žmonių, o apyvarta išaugo iki 1 mln. zlotų. Antras fabrikas buvo įsteigtas 1936 m. Vilniuje 1937 m. buvo pagaminta 30 000 radio imtuvų už 6,7 mln. zlotų. Darbo sezono metu šioje pramonės šakoje dirbo iki 1000 darbininkų.

Iš skirtų Vilniaus kraštui valstybės išdo kreditų iki 1939 m. Vilniaus krašte buvo pastatyta virš 100 Pilsudskio vardo mokyklų, paskirta daugiau lėšų viešiesiems darbams ir plentų tiesimui.

Vilniaus krašte daugėjant automobilių buvo aptvarkyti sauskeliai. Pagyvėjo turizmas, o tai matyti iš tokių duomenų. 1935 m. į Vilnių atvyko 6 400 turistų, o 1936 m. – 58 620, 1937 m. – 65 659 turistai. Ypač čia prisidėjęs ir propaguojamas judėjimas „Vasara Rytų žemėse“. Pagyvėjo kurorto lankymas. 1930 m. kurorte vasarojo 7955 poilsiautojai, o jau 1937 m. – 11047 žmonės.

Daugiausiai prie kultūrinio ir ūkinio gyvenimo pagyvėjimo prisidėjo švietimo išplėtimas, mokyklų tinklo išaugimas. Lyginant su 1913 m. Vilniaus krašte 1930 m. buvo dvigubai daugiau pradžios ir specialių mokyklų. Didelės reikšmės turėjo Vilniaus universitetas, kuriame dirbo apie 100 dėstytojų ir studijavo apie 4000 studentų. Visa tai prisidėjo prie kultūrinių ir ūkinių vertybių apyvartos pagyvinimo ir ateityje turėjo didelės reikšmės tolimesniam Vilniaus krašto ūkio, pramonės vystymuisi. 1939 m. prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas Vilniaus krašto gyvenime daug ką sutrukdė, daug ką pakeitė ūkio struktūroje, o vėliau davė jai visai naują kryptį.

Pabaiga

Mykolas Biržiška – politiko veikla

Prof. Bronius GENZELIS, Vilnius

Mykolas Biržiška

Istorinė situacija į politiką neretai išmeta asmenis, kurie netrokšta būti politikais, bet laikotarpis reikalauja jais būti. Manychiau, tokiu žmogumi buvo ir Mykolas Biržiška. Greičiausiai, jeigu jis būtų gimęs nepriklausomoje Lietuvoje, šiandien garsėtų kaip mokslininkas, išvaręs gilią vagą liuanistikoje, kuri taip būtina tautinio identiteto išlaikymui, tautinės savimonės ugdymui. Šiomet rugpjūčio 24 d. sukako 125 metai, kai Viekšniuose gimė šis iškilius Lietuvos politikas, mokslo vyras.

M. Biržiška dar gimnazijos suole įsiliejo į tautinį judėjimą. Nors jis buvo laisvamanis, tačiau drauge su moksle draugiais dalyvavo protesto akcijoje prieš prievartinį stačiatikių pamaldų lankymą. Už tai jis buvo ir pašalintas iš Šiaulių gimnazijos. Jaunuolis puikiai suprato, kad čia ne vien pamaldų reikalas, kad taip Rusijos valdžia siekia jaunimui „sulaužyti stuburą“, priversti būti klusniais. Tačiau jis nesileido. Tai buvo pirmasis M. Biržiškos kovos krikštas.

Po kurio laiko jaunuoliui, atsižvelgiant į jo gerą mokymąsi, buvo leista užbaigti gimnaziją. 1901 m. jis įstojo į Maskvos universiteto Teisės fakultetą. Vien teisės studijos netenkinančio M. Biržiškos. Jis savišvietos tikslais lankė paskaitas Istorijos-filologijos fakultete, savarankiškai domėjosi lietuvių literatūros istorijos šaltiniais.

Studijų metais M. Biržiška aktyviai įsitraukė į visuomeninę-politinę veiklą, buvo slapto Lietuvos draugijos vicepirmininkas, dalyvavo tenkiščių socialdemokratų veikloje. 1902 m. vasario mėnesį Biržiška areštuojamas, kalinamas. Išleistas iš kalėjimo nenutraukia politinės veiklos. 1904 m. vasaros atostogų metu dalyvauja pirmoje Naujųjų lietuvių socialistų konferencijoje Kairiškėse. Tų pačių metų gruodį M. Biržiška dalyvavo Maskvos studentų ir darbininkų politinėse demonstracijose. 1905 m. jis išrenkamas Lietuvos socialdemokratų partijos Centro Komiteto nariu, rašo lietuvių, lenkų ir rusų spaudoje aktualiais visuomenei klausimais, dalyvauja Didžiajame Vilniaus seime. Čia M. Biržiška artimiausio susipažino su S. Kairiu, J. Vileišiu. Jam imponavo pastarųjų Lietuvos nepriklausomybės siekimas. Šiandien neturime užmiršti, kad Lietuvos socialdemokratų ir varpininkai pirmieji savo programose iršė, kad jų partijų tikslas atkurti nepriklausomą ir demokratinę Lietuvą.

1907 m. įgijęs teisininko diplomą, M. Biržiška grįžo į Lietuvą, įsidarbino garsaus Vilniaus advokato Tado Vrublevskio padėjėju. Jis visą savo laisvalaikį skiria kultūrinei ir politiniai veiklai. Dar studijų metais paskelbė pirmuosius savo lietuvių literatūros ir kultūros istorinius tyrinėjimus lietuvių ir lenkų spaudoje, 1908 m. jaunas advokatas tapo Lietuvių mokslo draugijos vicepirmininku, o 1908–1909 m. – dar „Lietuvos žinių“ redakcijos sekretoriumi.

Prasidėjus pirmam pasauliniam karui, M. Biržiška nesitraukia į Rusiją, nes, anot jo, ir vokiečių okupuotoje Lietuvoje reikia žmonių, gebančių burti tautą. 1915 m. rugpjūčio mėnesį Vilniuje atidaryta pirmoji lietuvių gimnazijai, M. Biržiška tampa jos direktoriumi. Jis įsitraukė į Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro Komiteto veiklą. Ši organizacija virsta į politinę.

Gimnazija tampa svarbiausia lietuvių inteligentijos kalve. Lietuvos visuomenė bren-

do nepriklausomybei. M. Biržiška dalyvauja įvairiose politinėse akcijose, kurių tikslas atkurti Lietuvos valstybingumą. 1916 m. gegužės mėnesį jis drauge su J. Basanavičium, P. Dogeliu, A. Smetona, A. Stulginskiu, J. Vileišiu kreipėsi memorandumu į JAV prezidentą Vudro Vilsoną dėl pripažinimo lietuviams teisės turėti savo valstybę, dalyvavo rengiant įvairius dokumentus, parodančius lenkų pretenzijų į Lietuvą nepagrįstumą.

Lietuviai siekė turėti savo politinę atstovybę. Pirmaisiais okupacijos metais Vokietija apie tai nė girdėti nenorėjo. Tačiau po nesėkmių Vakarų frontuose, Vokietija pajuto, kad jai reikėjo ieškoti sugyvenimo su okupuotais kraštais, ypač iki tol Rusijos imperialistų pavergtomis tautomis. Dėl šių motyvų Vokietija iš dalies atsisakė savo ankstesnio požiūrio į okupuotus kraštus, t. y. neprieštaravo, kad nacionaliniuose regionuose būtų įsteigtos iš vietinių gyventojų pagalbines konsultacines institucijas. Istorijos analai byloja, kad tokių institucijų veiksmai ne visada prognozuojami, ypač kintant politinei situacijai. Taip atsitiko ir šį kartą.

Vokiečiai sutiko, kad būtų atšaukta Lietuvos atstovų konferencija. Ji įvyko Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. kurioje išrinkta iš 20 asmenų Lietuvos Taryba. Joje kairiųjų flankui atstovavo ir M. Biržiška. Jis reikėsi kaip nuoseklus demokratas ir Lietuvos valstybingumo atstatymo ideologas.

Lietuvos taryba tapo saviveiklinė institucija, kurios pagrindinė istorinė misija – savos, tautinės valstybės sukūrimas, nors pirmineje jos veikimo stadijoje apie tai viešai nebuvo deklaruojama. Galbūt iš pradžių tokių tikslų nepuoselėjo visi jos nariai, tačiau trokšusių būti vokiečių valdoma administracijos institucija šalininkų nebuvo. Ne visada lydi sėkmė, kai lošiama atvromis kortomis. Sprendžiamie pagal rezultatus. Negalime nustatyti, kas tada ką mąstė. Žinome, ką kalbėjo, bet nebūtinai taip ir galvojo.

Lietuvių tautos atstovai, išrinkę Lietuvos Tarybą, tiesiogiai nebuvo, bet pavedė jai skelbti nepriklausomybę, nors tokia idėja kuluaruose ir klaidžiojo. Lietuviai pirmieji savo regione išdrįso skelbti nepriklausomos valstybės ginimą.

Lietuvos taryba negalėjo tiesiog bendradarbiauti su vokiečių okupacine valdžia. Ji turėjo ieškoti ir kontaktų su Vokietijos vyriausybe. Ne karinės vadovybės kompetencijoje buvo spręsti, kokiai būti Lietuvai (nepriklausoma valstybe, satelitinė valstybe ar Vokietijos protektoratu). Be abejo, Vokietijos vyriausybei palankiausias būtų antras variantas. Realistiškai mąstanti vyriausybė suprastų, kad pralaimėdama karą, ji savo tiesioginėje priklausomybėje negali išlaikyti jokio okupuoto krašto, juolab, kad jai pačiai grėsė jau turėtų teritorijų praradimas, turėtų linkti prie pirmojo varianto. Vokiečių politikams buvo akivaizdu, kad jau niekas nesutrukdys Lenkijos atgavimui, kad jai atiteks dalis Vokietijai priklausiusių žemių. Vokietija bijojo prancūzų remiamos Lenkijos išgalėjimo, kurios ideologai siekė sukurti naują, didžiausią Europoje valstybę, su visais imperijos požymiais. Todėl Vokietijai buvo naudingiau turėti savo pašonėje Lietuvą negu didžiulę Lenkiją, kurį pajungtų savo jurisdikcijai ir Lietuvą. Panašiai galima pasakyti ir apie Rusiją.

Nesant šių objektyvių sąlygų, Lietuvos Taryba tiesiog geriausiai atveju būtų išvaikyta, kitu atveju – išvaikyta ir suimta. Šiuos dalykus turėjo objektyviai suvokti Lietuvos Tarybos nariai. Nepalankiai susiklosčius kariniams veiksams, Lietuvos Taryba buvo reikalinga vokiečiams, tik iš pradžių jie nesuvokė, kiek ji veiks savarankiškai. Išrinkus Tarybą, vokiečiai ją įsivaizdavo kaip savo patariamąją instituciją, pajutę, kad ji slysta iš jų kontrolės, draudė viešai skelbti apie savo išrinkimą. Nesėkmės kare koregavo Vokietijos vyriausybės elgesį. Ji buvo priversta derėtis su Lietuvos Tarybos atstovais...

Derybos su vokiečių valdžia vyko sūpynių principu. Lietuvos Taryba nuo pat pirmųjų savo veiklos dienų bandė vesti derybas su vokiečių vadovybe, kuri visai bandė primesti savo valią. Kiek sėkmingesnės derybos tapo pasiūlius Vokietijos vyriausybei. Naujasis jos kancleris grafas Georg von Hertling 1917 m. gruodžio mėn. 1 d. priėmė Lietuvos Tarybos atstovus. Tada pirmą kartą oficialiai kalbėtasi dėl Lietuvos valstybės atstatymo. Vokiečiai pareikalavo, kad Lietuva atsisiribtų nuo Rusijos, reikėtų, kad ji savo likimą sieja su Vokietija kariniais, muito, ekonominiais ryšiais, kas iš tiesų reikėtų, jog Lietuva savo valią taptų vasa-

line valstybe, su daline kultūrine autonomija.

Pirmoji sąlyga nekėlė didesnių problemų (jos priėmimui neprieštaravo nei vienas Tarybos narys), nes Lietuva niekada netroško būti Rusijos provincija, antra, tą metų spalio 25 d. Rusijoje įvykusi revoliucija viešai atsisakė pretenzijų prievarta valdyti kurį nors kraštą. Taigi čia problemų nebūta. Kitas susitarimų punktas susilaukė karštų debatų.

Lietuvos Taryba 1917 m. gruodžio mėn. 11 d. balsų dauguma pritarė formulavimui, jog Lietuva, atsiskyrusi nuo Rusijos ir atstačiusi savo valstybę, liks su Vokietija susieta kariniais, politiniais ir ekonominiais saitais. Vokietija prieštaravo, kad būtų kalbama apie Steigiamojo Seimo sušaukimą. Iš esmės Lietuvos Tarybos dauguma ruošėsi pritariti šiems vokiečių reikalavimams. Šioms nuostatomis Lietuvos Taryba dar kartą pritarė 1918 m. sausio 26 d. Joms nepritarė M. Biržiška, S. Kairys, S. Narutavičius, A. Stulginskis, J. Vileišis (P. Dovydaitis nedalyvavo posėdyje). Protestuodami prieš šį daugumos sprendimą, M. Biržiška, S. Kairys, S. Narutavičius, J. Vileišis pasitraukė iš Tarybos. Politikoje kompromisai būtini, tačiau jie turi turėti ribas, kurias pažengus, tautos egzistencijai iškyla pavojus. Tokiu pavojingu žingsniu būtų Lietuvos likimo susiejimas su pralaiminčia karą Vokietija.

Politikas turi numatyti kelis žingsnius į priekį, matyti, kokią poveikį šios dienos jo veiksmai turės ateičiai. M. Biržiška priklausė tiems, kurie tuos žingsnius numatė. Tas akivaizdu, kai dauguma Lietuvos Tarybos narių Lietuvos soste norėjo matyti vokiečių principą.

Tarybos dauguma iš pradžių neįsiklausė į šį balsą. 1918 m. sausio 27 d. M. Biržiška raštu kreipėsi į Lietuvos Tarybą, kuriame pasakyta: „1. 1918 m. sausio 26 d. Lietuvos Tarybai priėmus nutarimą, kuris kenkia Lietuvos reikalams ir užgauna mūsų visuomenės jausmus; 2. Kairiajai atstovų daliai išstojus iš Lietuvos Tarybos ir tuo Lietuvos Tarybai nustojus mūsų visuomenės kairiųjų sluoksnių paramos; 3. Lietuvos Tarybai nepanorėjus susitarti su kairiaisiais ir tuo (didžiojoje) apsi-reiškus savo vidaus politikos krypsnį <...>, pranešu Tarybai, jog iš jos tarpo išstosiu“. M. Biržiškos, S. Kairio, S. Narutavičiaus, J. Vileišio akcija susilaukė plataus visuomenės pritarimo. Mat lietuvių visuomenėje vokiečių okupacinis režimas buvo ne ką populiariesnis negu rusų. Tad draugystės deklaravimas su jais nerado platesnio visuomenės pritarimo. Visuomenė turėjo aiškiai savo motyvus.

1915 m. vokiečiai, išviję iš Lietuvos rusus, jautėsi pilnateisiais šalies šeimininkais. Naujieji okupantai uždraudė lietuviškų laikraščių leidybą, politinių ir visuomeninių organizacijų veiklą, priverstinai mokyklose įvedinėjo vokiečių kalbą. Štai kaip tai apibūdina Adolfas Šapoka:

„Ekonominis krašto gyvenimas buvo suardytas vienos apskrities izoliavimui nuo kitos ir revizicijomis. Javai, gyvuliai, visa, kas tiko maistui, buvo atimama iš žmonių, dažniausiai be jokio atlyginimo. Miškai buvo kertami, neatsižvelgiant į jokią kultūrinio ūkio taisyklę. <...>. Kaimas visokiomis prievolėmis apkrautas, pasijuto lyg sugrižęs į senus baudžiavos laikus. <...>. Miestams, izoliuotiems nuo kaimo, dažnai trūko maisto. Vilniuje 1916 metų pradžioje buvo tikras badas: žmonės mirė gatvėse“, - tokį okupuotos Lietuvos vaizdėlį pateikė A. Šapoka.

Netrukus ir kiti Tarybos nariai įsitikino, kad jų anksčiau priimtas nutarimas žalingas Lietuvai (jis reikėtų ne ką kita, kaip vienos vergystės pakeitimą kita). Dauguma Tarybos narių po konsultacijų su kitais įtakingais lietuvių visuomenės veikėjais pasiūlė M. Biržiškai, S. Kairiui, S. Narutavičiui, J. Vileišiui sugrįžti į Tarybą ir dalyvauti tolimesniuose balsavimuose. Tokiam pasiūlymui nepritarė A. Smetona, V. Miironas ir A. Petrulis. Šį kartą dauguma buvo opozicionierių pusėje. M. Biržiška, S. Kairys, S. Narutavičius, J. Vileišis buvo paprašyti sugrįžti į Tarybą. Pastarieji sutiko su sąlyga, jei Nepriklausomybė bus skelbiama be kokių nors išankstinių išpareigojimų trečioms šalims ir jei Lietuvos valstybės valdymo modelio klausimą spręs Steigiamasis seimas. Lietuvos Tarybos narių dauguma sutiko su šia nuostata.

1918 m. vasario mėn. 15 d. A. Smetona atsisatydino iš Lietuvos Tarybos pirmininko posto. Pirmininku vienbalsiai buvo išrinktas J. Basanavičius. Sekančią dieną įvyko naujas posėdis, kuriam nutarimo projektą dėl nepriklausomybės paskelbimo pateikė S. Kairys ir P. Klimas, kuris buvo vieningai priimtas be svarstymų. Jame pasakyta jog Lietuvos valdy-

mo modelį turės nustatyti Steigiamasis Seimas, kurį išrinktą Tauta visuotiniu, lygiu ir slaptu balsavimu. Šiandien šis dokumentas visuomenei žinomas kaip Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aktas.

Vokiečių administracija draudė jį skelbti, nes jis neteikė vokiečiams optimistinių vilčių įsitvirtinti mūsų krašte. Nepaisant cenzūros, „1918 metų vasario 19 d. Lietuvos aidas“ paviešino minėtą tekstą. 1918 m. kovo 13 d. susirinko Amerikos lietuvių Seimas, atstovaujantis įvairioms lietuvių politinėms srovėms, pritarė Vasario 16 d. aktui ir ragino viso pasaulio lietuvius visomis jėgomis remti savo valstybės atkūrimą.

Čia atsiskleidė visą V. Lenino ir jo šalininkų demagogija: jie žodžiais deklaravo teisę pačioms tautoms laisvai spręsti savo likimą, o už jų nugaros pasirašinėdami sutartis, šią teisę kvestionavo. Antantės šalys, siekdamos susilpninti Vokietijos ir jos sąjungininkų užnugarį taip pat pripažino tautų apsisprendimo teisę. Tokiomis sąlygomis Lietuvos Tarybai, neturinčiai savo diplomatinės tarnybos, reikėjo laviruoti, sugebėti išnaudoti rietenas tarp Antantės ir jos priešininkų, galvoti apie savo šalies valdymą, atitinkamų institucijų kūrimą.

Lietuvos Tarybos dauguma nutarė daryti reveransus Vokietijai. 1918 m. liepos mėnesį ji paskelbė vokiečių prinčą Urachą Lietuvos karaliumi Mindaugu II. Ir M. Biržiškos, S. Kairio, S. Narutavičiaus ir J. Vileišio išsiskyrė keliai: jie pasitraukė iš Lietuvos tarybos, šį kartą negrįžtamai. Ir vėl M. Biržiška ir jo kolegos pasirodė teisūs: Uracho paskelbimas ne tik ne išsprendė jokių problemų, bet dar labiau jas užaštrino. Po kelių mėnesių Lietuvos Taryba anuliavo savo ankstesnį nutarimą dėl Uracho.

Bet svarbiausias tikslas buvo pasiektas – Lietuva daugiau negu po šimtmečio tapo valstybe, nors ir su mažesne teritorija. Šį kartą buvo racionaliai suvokta, kad lietuviškumas yra vertybė. Lietuvos valstybė kūrėsi lietuvių gyvenamojoje teritorijoje. Tai pasiekta išnaudojus palankiai Lietuvai susiklosčiusias sąlygas.

1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Tarybai nutarus atkurti Vilniaus universitetą, M. Biržiška pasineria į jo steigimą. M. Šleževičius vyriausybėje užėmė Švietimo ministro postą. Artėjant lenkams prie Vilniaus, Lietuvos vyriausybė pasitraukia į Kauną. M. Biržiška paskiriamas vyriausybės įgaliotiniu Vilniaus krašte. Neapleidžia Vilniaus ir bolševikmečių. Bolševikai jį areštuoja, tačiau po kelių dienų paleidžia. Jie neprieštarauja, kad M. Biržiška rūpintųsi Vilniaus universiteto atkūrimu. V. Mickevičius-Kapsukas neišdrįso represuoti savo jaunystės pažįstamo ir tada buvusio bendraminčio. 1920 m. M. Biržiška dalyvavo Suvalkų taikos derybose su Lenkija. Deja, derybos negalėjo būti sėkmingos, nes Lenkija kitaip Lietuvos, kaip savo valstybės provincijos, nematė.

1919–1922 m. M. Biržiška buvo Vilniaus Lietuvių komiteto pirmininkas, dėstė Lietuvių Mokslo draugijos organizuotuose Mokslo kursuose lietuvių ir lenkų kalbas, redagavo lietuviškus laikraščius. 1922 m. lenkai priverstė M. Biržišką apleisti Vilnių.

Atvykęs į Kauną, jis pasinėrė į mokslinį organizacinį darbą, skaito įvairias disciplinas Aukštuosiuose kursuose, 1922–1930 m. vadovavo „Aušros“ berniukų gimnazijai. Mokslininkas neliko abejingas Vilniaus krašto likimui: 1925–1935 m. jis renkamas Vilniaus valdymo sąjungos Centro Komiteto pirmininku. Tačiau pagrindinį savo dėmesį M. Biržiška skyrė moksliniam pedagoginiam darbui, Kaune įkurtam Lietuvos universitetui, išrenkamas jo profesoriumi, praektoriumi. 1926 m. jis išrenkamas Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu, buvo ilgalaikis Lietuvių literatūros istorijos katedros vedėjas.

Prof. M. Biržiška skaitė senąją lietuvių literatūrą ir tautosaką, kuri iki tol nebuvo tyrinėta. Jį domino pirmieji lietuviški leidiniai. Lietuvos kultūros istorija ir jos šaka – lietuvių literatūros istorija buvo pagrindinė profesoriaus tyrinėjimų sritis. Šalia literatūros tyrinėjimų, jis nevengė tarti žodį Lietuvos istorijos, ypač savo laiko klausimais. 1930 m. M. Biržiška išleidžia kapitalinį veikalą „Vilniaus Golgotos“ – chronologinių įvykių išdėstymą Vilniuje nuo 1919 m. sausio 1 d. iki 1928 m. gruodžio 31 d.

Atgavus Vilnių, M. Biržiškos iniciatyva nuspręsta dalį Vytauto Didžiojo universiteto mokslinio personalo ir fakultetų perkelti į senąją Lietuvos sostinę ir jį sujungti su Vilniuje veikusiu universitetu. 1940 m. sausio 15 d. M. Biržiška buvo išrinktas Vilniaus universiteto rektoriumi. Šiose pareigose profesorius išliko ir bolševikams okupavus Lietuvą iki nacių Vilniaus universiteto uždarymo. Artėjant ant-rajai Lietuvos bolševikų okupacijai, profesorius pasitraukė į Vakarus, ten nenutraukė pradėtų Lietuvos kultūros istorijos tyrinėjimų. Mirė Los Andže, palaidotas Čikagos lietuvių kapinėse.

Neparašyti knygos puslapiai

Julius NORKEVIČIUS, Vilnius

Būsiu „prisikranksėjęs ant savo galvos“. Pristatydamas ant knygos „Dienos, kurių neskaičiavo...“ ketvirtojo viršelio prasitariau, kad, atidavęs rankraštį leidyklai, iš savo herojaus Gedimino Orento vis dar išgirstu įdomių pasakojimų. Todėl žurnalo redaktoriai, bičiuliai vis priminė, kada naujus išpūdžius išklosiu ant popieriaus. Kiekvieną kartą išsisukdavau nuo tiesioginio atsakymo. Negi pasakosi apie išgirstas moksleiviškas išdaigas, pirmosios meilės džiaugsmus ir nesėkmes. Arba vokiečių okupacijos metų pusiau legalias, pusiau nelegalias, bet pelningas verslo keliones į Tailandą ir atgal. Ir kaip lietuviškų pašto ženklų rinkiniai atverdavo aukštų vokiečių karininkų kabinetų duris.

Tai įdomios, intriguojančios istorijos. Bet nuo jų pagarsinimo sulaikydavo mintis, jeigu Gediminas Orentas jų nepapasakojo anksčiau, vadinasi, jis nenorėjo, kad patektų į knygą. Juo labiau dabar, herojui iškeliavus Anapolin, nepaviešinsiu šių išgirstų prisiminimų. Tačiau juos dar kartą prisiminti, permąstyti paskatino Gedimino pusbrolio Zigmo skambutis.

Tiesa, jis skambino ir kur kas anksčiau, kai „Gairėse“ perskaitė rašinį apie Gediminą Orentą. Norėjo sužinoti pusbrolio adresą, telefono numerį. Jo pėdsakus buvo užtikęs anksčiau, bet jie dingę, kai mūsų universiteto bičiulis po sudėtingos operacijos atsigausti iškrito į Venesuelą. Daugiau pabendravome, kai gražia prisiminimų popierė paminėjome Gedimino Orento mirties keturnedėlį. Atsisveikindami užrašėme vienas kitam telefono numerius, adresus. Zigmą pakvietė jį aplankyti Kaune ar sode prie Girionių... Čia bus daugiau laiko pasikalbėti, susipažinti su Gedimino giminaičiais.

Mintyse pagalvojau, kad tai tik mandagumo gestas ir laikui bėgant nutrūks ryšiai su knygos herojumi. Deja, apsirikau. Pirmomis, dar vasariškai saulėtomis rudens dienomis Zigmą Orentas vėl paskambino. Kvietė jį aplankyti, siūlė išvyką į pusbrolio gyventas vietas. Sakė, kad laukia bent keli susitikimai su Gedimino Orento giminėmis.

Ir štai su velionio Gedimino jaunėliu sūnumi Kęstučiu sėdime jaukiame pakaunės sodo namelyje. Šnekučiuojamės ir klausomės, kaip bumbasi žemėn krisdami obuoliai, nuo kurių linksta ir net lūžta Zigmo sodo vešlių obelių, prikaišiotos įvairių rūšių skiepy, šakos. Ir niekam nebereikia laužyti liežuvio: Kęstutis per tuos pastaruosius trejus metus, praleistus Vilniuje, pradėjo gražiai kalbėti lietuviškai, retkarčiais įterpdavo vieną kitą anglišką ar ispanišką žodelį.

– Gaila, kad vėlokai, po ilgokai užsitęsusių ieškojimų, vėl aptikau pusbrolio koordinatas. Per vėlai iš naujo pradėjome bendrauti ir nespėjome daug kur nuvažiuoti, aplankyti jam brangias vietas, pasikalbėti su giminaičiais. Tada jo paskutiniai gyvenimo metai būtų buvę kur kas turiningesni. Ir gal nebūtų jautęsis toks vienišas. Bet ir per tuos kelerius metus galėjome daugiau nuveikti, jei ne pastebimai blogėjanti jo sveikata.

– Sugrįžęs į Lietuvą, ir pats Gediminas bandė surasti giminaičius. Su jaunaisiais pagalbininkais ne kartą aplankė Kudirkos Naumiestį, Kybartus, Marijampolę. Vežėsi ir sūnų Kęstutį, – pertraukiau ilgokus šeiminko samprotavimus.

Ypač daug laiko, energijos skyrė tėvelio Adomo paieškoms. Bet nei Kybartų, nei Kudirkos Naumiesčio, Alvito, nei artimiausių kaimų, gyvenviečių kapinėse, bažnyčiose neaptiko mažiausio pėdsako. Nieko nesužinojo ir Vilniaus archyvuose. Tai gi 1944 m. nepasitraukęs į Vakarus, žmogus dingo kaip į vandenį, be jokio ženklo.

– Gal ką nors galėjo pasakyti prieš keletus metus mirusi šimtametė tetulė, kuri

iki paskutinių dienų buvo blaivaus proto, daug ką prisiminė. Šiandien, deja, jau nebepaklausime, – sakė ponas Zigmą ir siūlė jo namuose neužsibūti, nes laukia ilgas kelias.

Lukšiuose, Gelgaudiškiuose laukė giminės, gentainiai ir gausiai rudens gėrybėmis apkrautas stalas. Įdomūs, sunkiai užbaigiami pašnekesiai ne minutėmis tolinio nuo suplanuoto grafiko. O galvoje klostėsi mintys apie sudėtingus, kupinus šviesių ir vargo dienų likimus. Ir nejučia pagauni save begalvojantį, kad manajam Senukui (taip kalbėdamas su bendradarbiais, namiškiais vadinau universiteto vienintelį Garbės mecenatą) likimas buvo bene dosniausias. Bet ir Gedimino Orento devyniasdešimt dvejų metų kelias nebuvo lengvas, kaip mėgstama sakyti, ne rožių žiedlapiais nubarstytas. Dažnai jį lydėjo sėkmė, pasitaikė ir nesėkmių, ir nuopolių. Ir vis dėlto universiteto bičiulio gyvenimo kelio nelydėjo sunkiai pakeliamas skausmas, nuolatinė širdplėša ar vargas, skurdas. Jam beveik vieninteliam iš plačios giminės neteko sukti galvos, ką valgyt šįandien, rytoj, kuo pavalgydins, apręngs beaugantį pirmagimį sūnų Vytautą, o vėliau ir jaunylį Kęstutį. Ne vienam šie rūpesčiai tarybiniais metais buvo vos ne pirmaeiliai.

Štai pusbrolis Jonas vos vienuoliktuosius tebuvo įpusėjęs, kai su tėvais pradėjo tremties vargus prie Jenisiejaus intako Manos. Dar nedidelis buvo vyriokas, bet iš karto tapo medienos ruošimo darbininku.

– Galėjau su bendraamžiais lankyti mokyklą. Apsisprendimą lėmė maisto davinys. Pasirinkau darbininko vieno kilogramo duonos dienai kortelę, o ne moksleivišką dviejų šimtų gramų, – neskubėdamas aiškino Jonas Orentas.

Berniukas palyginus neilgai dirbo patį sunkiausią medkirčio darbą. Viršininkai pastebėjo, kad vaikinukas nepaprastai nagingas, kaip sakoma, turi „gerą galvą“, gana rezultatyviai bendrauja su mechanizmais, todėl greitai sėdo į traktoriaus kabiną. Pašnekovas net nebandė vardinti, ką siūlė pakeisti, pertvarkyti, kai kasdien vis ką nors naujo sugalvodavo. Jis buvo gerbiamas, vertinamas ir saviškių, ir viršininkų. Net dabar trasa, kuria vaikiną tempdavo rąstus prie upės, pagarbiai tebevadina ma Orento keliu.

Draugystė su mechanizmais nesibaigė sugrįžus į tėviškę ir įsikūrus Lukšiuose. Kaip sumanus mechanizatorius dalyvavo respublikos artojų varžybose ir pripažintas savo krašte geriausiu. Žmona Birutė pasiekė daugiau: ji tapo sąjunginių artojų varžybų čempione. Dabar savamokslis mechanizatorius gerokai patobulino bulvių kasamąją, šienapjovę, kitus agregatus. Yra ne „brangininkas“. Todėl visais metų laikais netrūksta norinčiųjų pasinaudoti kokybiškai ir greitai Jono atliekamomis žemės ūkio paslaugomis. Užtat žmona Birutė rečiau sulaukia vyro paramos prižiūrint rūpestingai tvarkomą sodybą. Čia viskas taip gražu, švaru ir nesinori patikėti, kad už žingsnio kito – dirbtuvės, kurioje vyksta nesibaigiančios kūrybinės paieškos.

Birutė ir Jonas jau išaugino ir į sėkmingą savarankišką veiklą palydėjo savo vaikus, sulaukė ir vaikaičių. Dabar į šeimą priėmė ir į mokslus leidžia jau ne pirmą giminaitę mergaitę. Ir tame nieko ypatingo neižiūri. „O kaip kitaip, kai šitaip elgtis leidžia mūsų ekonominė būklė?“ – klausia jaukių namų, kuriuose iš karto pajauti vidinę šilumą, didelį žmogiškumą, šeiminkai.

Atsakymo į šį retorinį klausimą ieškome ir kai stabtelėjome prie rūpestingai prižiūrimo kapo Gelgaudiškio kapinėse. Tylėdami uždegėme žvakę-žibintą ir įkurdinome jį tarp išvešėjusių žydinčių gėlių.

Kad vėjas neužpūstų romantiškai plazdančios liepsnelės.

– Čia ilsisi bene mokyčiausias, labiausiai išsilavinęs Orentų giminės atstovas, – nutraukė prasmingą tylą prie kapo Zigmą Orentas ir, taupydamas žodžius, pasakoja apie šį giminaitį.

Juozas Orentas – mokytojas. Ne vieną dešimtmetį jis gerai, rūpestingai mokė, globojo pradinukus. Gražiai, nuoširdžiai bendravo su Prienų jaunimu. Aukojo nemažai laiko, jėgų ir parodė didelį sumanumą, kad čia pravertų duris „Saulės“ gimnazija, kuriai kurį laiką ir vadovavo. Buvo šaulių būrio, kuris pasižymėjo dideliu veiklumu, prasmingu kultūrinių renginių organizavimu bei jaunuomenės tautiniu ugdymu, vadas. Jau keturiasdešimtųjų vasarą tarybiniai okupantai, vos spėję užvaldyti Lietuvą, pasiskubino „padėkoti“ doram, sąmoningam, ištikimam tautos patriotui: Juozas Orentas buvo areštuotas ir ištremtas į Sibiro gulagus ne vienam dešimtmečiui vargelį vargti. Grįžo po Stalino mirties gerokai palaužta sveikata ir ilgai nebesidžiaugė gimtinės saule.

– Okupantams netarnausiu. Einu partizanauti ir kersysiu už tėvelį, – vėl sugrįžus rusams į mūsų šalį, prasitarė artimiausiems bičiuliams Juozo sūnus, išeidamas į mišką.

Vaikinas narsiai kovojo, atrodo, buvo neeilinis partizanas. Bet likimas neleido jam ilgai kovoti už Lietuvos laisvę. Vienų kautynių metu pateko į priešu rankas, buvo prištisas prie vežimo ir keliasdešimt kilometrų temptas į Jurbarką. Galima tik įsivaizduoti, nes nėra žodžių nusakyti ką tokioje kelionėje iškentė vaikiną, kaip tai atsiliepė jo sveikatai, fizinėms jėgoms.

Orentų giminės kapai rikiuojasi beveik nuo kapinių vartelių iki didelio keliuko. Visi jie rūpestingai prižiūrimi, skoningai tvarkomi. Šis rūpestis teko greta kapinių gyvenančiai pusseserei Birutei Zakarevičienei ir jos šeimai. Ji baigė lietuvių kilbos ir literatūros studijas, mokytojavo, o vėliau ne vieną dešimtmetį dirbo Gelgaudiškio vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja. Užaugino dukrą Viliją, kuri dirba gydytoja Šakiuose, o sūnus Saulius įsikūrė Vilniuje.

Pašnekesiuose prisiminta ir pusseserė Petronėlė Orentaitė. Jau ikikarinėje Lietuvoje ji žinoma kaip kelių eilėraščių knygų, apsakymų rinkinių, romanų autorė. To laiko jos kūrybai būdinga liaudies dainų poetika, palaipsniui pereinanti į realistinį vaizdą. Savarankiškos tremties metų kūryboje dominuoja tėvynės ilgesio motyvai, romantiškas požiūris į Lietuvos istoriją.

Emocingai, ekspresyvia kalba parašyti atsiminimai blaiviai vertina, ryškiai piešia V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino, J. Jablonskio, L. Karsavino, B. Sruogos portretus, pasakoja apie pasitraukimą iš Lietuvos, nykų gyvenimą pabėgėlių stovykloje Vokietijoje.

Naujasis giminaitis, taip visiems buvo pristatomas velionio Gedimino sūnus Kęstutis, atidžiai klausėsi giminės istorijų, aiškinosi tėvelio sąsajas su išvykos metu sutiktais tėvo pusbroliais, pusseserėmis, jų vaikais. Ir, atrodo, rado bendrą kalbą su giminės jaunąja karta, savo pusseserėmis ir pusbroliais. Net visi kartu dviračiais važinėję po Gelgaudiškį ir jo apylinkes. Grįžę susispietę į būrelį ir ilgokai triūsė, kad fotografuoti vaizdai atsidurtų nešiojamų kompiuterių atmintyje. Atsisveikindami keitėsi adresais ir žadėjo artimiausiu laiku vėl susibėgti.

Per vieną dieną neįmanoma aplankyti visus giminaičius, gentainius ir su jais bent šiek tiek pabendrauti. Todėl, sugrįžę į Zigmo Orento sodo namus, tęsėme pažinties kelionę, vartydami storus fotoalbumus. Daugiausia jie pasakojo apie šeiminko kelio vingius. Sužinome, kad Zigmą ir mokydamasis vidurinėje, ir studijuodamas Žemės ūkio akademijos Miškų fakultete dainavo chore, šoko tautinių šokių kolektyve, jam patikėdavo net solines partijas. Daug koncertavo, važinėjo į ekskursijas. Baigęs studijas, dirbo miškininku, vėliau įvairiuose gamybiniuose kolektyvuose vadovu. Gana sėkmingai kopė darbinės karjeros laiptais. Užkopti ant pačių aukščiausių sutrukdė kai kurie giminės biografijos bruožai, kurie tarybiniais metais nepalankiai buvo vertinami. Bet Zigmą Orentas dėl to nesižadina ir sako, kad darbine veikla ir asmeniniu gyvenimu esąs patenkintas.

Albumuose užtikome ir anais laikais pasaulyje žinomo bėgiko Kęstučio Orento nuotrauką. Velionis Gediminas su juo išsiaiškino artimą giminystę. Bet nuoširdsnis bendravimas „nesiklijavo“. Ši naujiena Zigmo nenustebino: pastaruoju metu pusbrolis Kęstutis paskendo savo bei šeimos rūpesčiuose ir nerodo jokio noro artimiau bendrauti su giminėmis.

Per dieną daug sužinota, bet ne viskas. Susitarėme dar ne kartą susitikti. Bet kelionėje pusbrolio Zigmo namuose išgirsti pasakojimai būtų labai pravertę rašant knygą apie VGTU garbės mecenatą Orentą, ypač atkuriant jo jaunystės, savarankiškos veiklos metus, parodant jo patriotinio nusiteikimo šaknis, ištikimybę ir atsidavimą savajam kraštui.

Vasario 16-osios Akto signatarui Mykolui Biržiškai 125 metai

Šių metų lapkričio 17 d. Signatarų namuose įvyko Vasario 16-osios akto signataro M. Biržiškos 125 penktųjų gimimo metinių minėjimas. Minėjimas prasidėjo memorialinio signataro kambario apžvalga. Apžiūrėję signataro kambarį, svečiai buvo palydėti į salę, kur vyko minėjimas. Minėjimą vedė Kauno Dramos teatro aktorius Petras Venclovas.

Vienas iš M. Biržiškos nuopelnų Lietuvai yra lietuvių literatūros tyrinėjimai. Pirmoji vakaro dalis buvo pradėta Vilniaus Universiteto choro, vadovaujamo Rasos Gelgotienės, dainomis. Tai padaryta neatsitiktinai, nes didžioji dalis signataro veiklos siejama su liaudies dainų tyrinėjimu.

Antrojoje minėjimo dalyje pranešimą „Biržiška ir Aukštojo mokslo plėtra Lietuvoje“ skaitė Vilniaus Universiteto senato narys V. B. Pšibilskis, pranešimą „M. Biržiškos – politiko veikla“ – profesorius Bronislovas Genzelis ir „M. Biržiškos veikla Vilniuje 1919 – 1922 metais“ – Vasario 16-osios klubo narys J. Jakimavičius. Prelegentų kalbas „Vorutos“ laikraštis spausdins kituose numeriuose.

Vakaras buvo baigtas sugiedant V. Kudirkos „Tautišką giesmę“.

„Vorutos“ informacija

GERVĖČIŲ KRAŠTO LIETUVIAI – JIE MOKĖSI LIETUVIŲ KALBOS

Valentas ŠIAUDINIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 13

Žymiausiasieji gervėtiškiai

Astravas

P a s e č n i k Julija, gimė 1982m. 2001m. baigė Rimdžiūnų lietuvių vid. mokyklą, 2005m. – Vilniaus pedagoginiame universitete buitės kultūrą (bakalauro laipsniu), 2007m. – Vilniaus pedagoginiame universitete technologijų edukaciją (magistro laipsniu).

Algenionys

R i n k e v i č i u s Jonas 1963m. baigė Marijampolio internatinę mokyklą, į kurią įstojo nė žodžio nemokėdamas lietuviškai. 1968m. baigė Kauno politechnikos institutą. Dirbo Vilniaus baldų kombinate.

Barauskai

B a r a u s k a s Viktoras 1972m. baigė Marijampolio internatinę mokyklą, 1976m. Leningrado (Sankt Peterburgo) aukštąją aviacijos mokyklą. Lakūnas.

Gaigaliai

M o c k a Mečislovas, g. 1923m. 1944m. baigė Vilniaus pirmąją berniukų gimnaziją.

Išėjivijus vyskupas Paulius Baltakis Gervėčiuose 1999 m.

ją, 1950m. – Lietuvos ŽŪA, Kaune - miškininkystę. Visą laiką dirbo Rokiškio krašte. Nuo 1990m. – Rokiškio miškų ūkio urėdas. Mirė 1995m.

Galčiūnai

A l e k n i e n ė (Flerkaitė) Janina, g. 1943m. 1958m. baigus Gervėčių rusų vidurinės mokyklos 7 klases, išvyko mokytis į Marijampolio internatinę mokyklą, kurią baigė 1961m. Jau dirbdama mokėsi mėgėjiškoje Dailės studijoje. Vėliau dirbo Vilniaus radijo matavimo prietaisų gamyklos fotolaboratorijoje fotografe retušuotoja. Gamykloje organizavo įvairias parodas, kuriose daugiausia eksponatų buvo jos pačios. Kūrė atvirukus, kurie nukeliavo į Latviją, Estiją, Suomiją, Norvegiją, Graikiją, Ispaniją ir netgi JAV. Turėdama labai gražų braižą, išrašydavo pasus (pasų stalas buvo gamykloje), Garbės, Padėkos raštus, įvairius kvietimus ir t.t. Tapė paveikslus, iliustravo knygas. Pvz., iliustravo Malvinos Miškinienės knygutę vaikams „Nendrinė kepurė“. Buvo kviečiama į televizijos laidą „Baltarusijos valanda“, kurioje demonstravo savo piešinius, rankdarbius, kulinarijus sugebėjimus. Sukūrė eilėraščių. Pvz. „Gervėčiai“ – 1992m.

Brangi Lietuvėle, spindulėlį tiesk
Iki Gervėčių, iki jų širdies.
Ten tavasis žodis ir tavo širdis...
Arba

„Gervėčių kraštelis“ – 2001m.

Gervėčių kraštelis – tai platūs laukai, Kur žaliuoj pievoj klykauja vaikai. Aluošėlės vingis – greitas ir sraunus, Šį kampelį saugo mėlynas dangus. Kol protu suvoksiu ir akim matysiu, Mielą širdžiai kampa visuomet lankysiu. Prie žemės priglusiu, krūmus apkabinsiu, Gervėčių kraštelį motule vadinsiu.

Bendradarbiavo „Lietuvių godose“. Dainavo Gervėčių klubo moterų ansamblyje. Mirė eidama 62-uosius metus.

A l e k s a i t ė (Ručinskienė) Genovaitė, g. 1947m., 1966m. baigė Marijampolio internatinę mokyklą. 1970m. – Vilniaus pedagoginiame institute lietuvių kalbą ir literatūrą. Dvejus metus dirbo Anykščių Jono Biliūno vid. mokyklos mokytoja. Nuo 1972m. – Maišiagalos vid. mokyklos, o nuo 1992m. – Maišiagalos lietuvių (nuo 1995m. LDK Algirdo) vid. mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja.

A l e k s a Jonas, g. 1956m. 1974m. baigė Marijampolio internatinę mokyklą, 1979m. – Kauno politechnikos institutą. Visą laiką dirba Vilniuje.

Jadzevičiūtė (Vasiliauskienė) Teresė, g. 1941m. 1959m. baigė Marijampolio inter-

1960m. baigė Marijampolio vid. internatinę mokyklą. 1965m. – Vilniaus universitete ekonomiką. Dabar pensininkė.

P e t r a v i č i ū t ė Valė, g. 1940m. 1958m. baigė Gervėčių vid. mokyklą, o Vilniaus universitete – ekonomiką.

P e t r a v i č i ū t ė Verutė, g. 1944m. 1962m. baigė Marijampolio vid. internatinę mokyklą. 1967m. – Vilniaus pedagoginiame institute matematiką. Visą laiką dirba matematikos mokytoja.

P l i a u g a Bronius baigė Trakų internatinę mokyklą, vėliau Lietuvos kūno kultūros institutą. Dirbo Panevėžyje. Buvo sporto mokyklos direktorius.

P l i a u g a Jonas, g. 1951m. 1970m. baigė Trakų internatinę mokyklą, 1975m. – Vilniaus universitete ekonomiką. Dirba Vilniuje.

R i n k e v i č i u s Jonas, g. 1949m. 1968m. baigė Marijampolio vid. internatinę mokyklą. 1973m. – Lietuvos ŽŪA mechanizaciją. Dirbo ir tebedirba Ukmergės žemės ūkio mokykloje.

R i n k e v i č i u s Juozas, g. 1943m. 1962m. baigė Marijampolio vid. internatinę mokyklą. 1967m. – Kauno politechnikos institutą. Miręs.

S a v i c k a i t ė Danutė, g. 1950m. 1969m. baigė Trakų internatinę mokyklą. 1974m. – Vilniaus pedagoginiame institute rusų kalbą ir literatūrą.

(Valinskienė) Svetlana, g. 1962m. 1980m. baigė vidurinę. 1985m. – Vilniaus pedagoginiame institute rusų kalbą ir literatūrą.

Z a b l o c k y t ė Marytė baigė Lietuvos ŽŪA agronomiją. Gyvena ir dirba Eišiškėse.

Gervėčiai

R e m y t ė A., g. 1934m. Baigė vidurinę mokyklą, o 1959m. – Vilniaus universitete mediciną.

R e m y t ė Elena, g. 1952m. Baigė vidurinę mokyklą, o 1975m. – Vilniaus pedagoginiame institute matematiką.

R e m y t ė Genė baigė vidurinę ir Vilniaus universitete – ekonomiką.

R e m i s baigė vidurinę. Vilniaus pedagoginiame institute – vokiečių kalbą.

S y s a i t ė D. baigė Rimdžiūnų lietuvių vid. mokyklą. 2007m. – Vilniaus pedagoginiame unioversitete edukologiją (priešmokyklinio ugdymo pedagogiką).

S y s a i t ė J., g. 1931m. Baigė Vilniaus II-ąją mergaičių vid. mokyklą, o 1956m. – Vilniaus universitete rusų kalbą ir literatūrą.

Milcėjų kaime irgi skaitoma „Voruta“

S k e r l a i t ė Regina, g. 1949m. 1973m. Vilniaus pedagoginiame institute baigė matematiką.

Gėliūnai

J a d z e v i č i ū t ė (Urbanavičienė) Danutė, g. 1948m. Baigė Gervėčių vid. mokyklą. Vilniaus pedagoginiame institute –

Gervėčių klebonas Leonas Nestiukas

rusų kalbą ir literatūrą. Gyvena ir mokytoja Bukiškėse.

J a d z e v i č i ū t ė (Gertauskienė) Regina, g. 1945m. 1963m. baigė Vilniaus I-ąją internatinę mokyklą. 1968m. – Vilniaus universitete geografiją. Gyvena ir dirba Vilniuje.

J a d z e v i č i ū t ė Teresė, g. 1942m. 1960m. baigė Marijampolio vid. internatinę mokyklą ir Lietuvos ŽŪA Kaune agronomiją.

J a d z e v i č i ū s Edvardas, g. 1941m. 1958m. baigė Gervėčių rusų vid. mokyklą. 1963m. – Vilniaus universitete rusų kalbą ir literatūrą. Nuo 1965m. iki šiol Širvintų rajono Bartkuškio pagrindinės mokyklos direktorius.

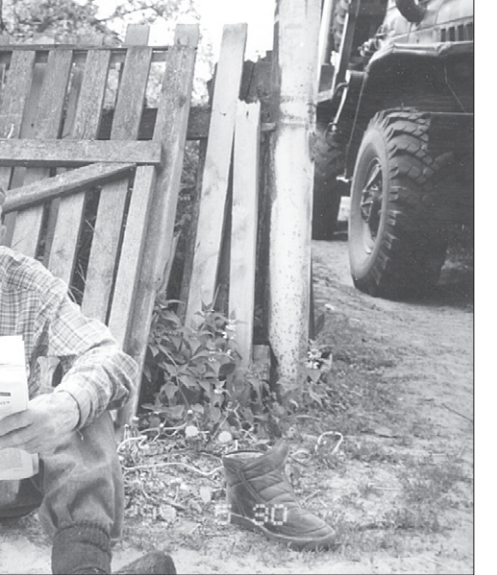
J a d z e v i č i ū s Vytautas, g. 1941m. 1958m. baigė Gervėčių rusų vid. mokyklą. 1963m. – Vilniaus universitete ekonomiką.

J a d z e v i č i ū s Vladas, g. 1927m. 1950m. baigė Vilniaus I-ąją berniukų gimnaziją, o 1955m. – Vilniaus universitete žurnalistiką. Gyveno ir dirbo Vilniuje. Nuo 1990m. grįžo į Gėliūnus. 2005m. mirė.

J a n a v i č i ū t ė (Mačėnienė) Marija, g. 1944m. 1961m. baigė Vilniaus I-ąją internatinę mokyklą. 1977m. – Vilniaus universitete prekybos ekonomiką. Gyvena ir dirba Vilniuje.

K a z o k a i t ė (Tamašauskienė) Jadvyga, g. 1928m. 1948m. baigė Vilniaus II-ąją mergaičių gimnaziją, o 1952m. – Kauno medicinos institute farmaciją. Dirbo Vilniuje.

K a z o k a i t ė (Ločėrienė) Marija, g. 1922m. 1940m. baigė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją. Po Antrojo pasaulinio karo – Vilniaus universitete mediciną. Dirbo

Milcėjų kaime irgi skaitoma „Voruta“

Vilniuje. Dabar pensininkė.

K u l a i t y t ė Ona, g. 1944m. 1963m. baigė Marijampolio vid. internatinę mokyklą. 1968m. – Vilniaus universitete rusų kalbą ir literatūrą. Mokytoja Vilniuje.

Tęsinys kitame numeryje

Vilniaus dvasinė seminarija 1942–1944 m.

Dr. Regina LAUKAITYTĖ, Vilnius

Lietuvos istorijos instituto vyr. mokslo darbuotoja

Arkivyskupas Mečislovas Reinys

Porą vokiečių okupacijos metų, 1942–1944 m., Vilniuje veikė lietuviška dvasinė seminarija, kurią atidarė arkivyskupas Mečislovas Reinys. Kadangi ji atsirado vokiečiams likvidavus lenkišką seminariją, po to, kai buvo suimti lenkai profesoriai ir klierikai, šis faktas Lenkijos istorinėje literatūroje iki šiol vertinamas labai negatyviai, arkivyskupas M. Reinys kaltinamas bendradarbiavimu su naciais ir pan. Išgilinus į Vilniaus seminarijos ir arkivyskupijos kurijos 1942–1944 m. dokumentus (esancius Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekoje) vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į keletą aplinkybių, nulėmusių seminarijos atsiradimą ir pobūdį: a) kad vokiečių okupacijos metais arkivyskupijos parapijose labai trūko kunigų (daug jų buvo suimta, slapstėsi ar tarnavo AK būrių kapelionais); b) kad arkivyskupijos vadovybė ir lenkai kunigai nuo pat M. Reinio atvykimo į Vilnių laikėsi jo diskreditavimo, izoliavimo politikos; c) kad vokiečiai visai neketino lenkiškosios seminarijos pakeisti lietuviška; d) pagaliau – kad tarp naujosios seminarijos mokinių ir profesorių būta ne tik lietuvių, baltarusių, bet ir lenkų.

M. Reinys pradėjo valdyti Vilniaus arkivyskupiją labai komplikuotomis aplinkybėmis – po metropolito Romualdo Jałbrzykowski ir kurijos narių areštų 1942 m. kovo mėn. Represijos Vilniuje prasidėjo dar tų metų pradžioje, kai visoje okupuotoje Lenkijoje vokiečiai pradėjo plačią kovos su pogrindžiu akciją – masiškai suiminėjo jaunimą, inteligentus, dvasininkus. Metropolito R. Jałbrzykowski duomenimis, vasarį kalėjimuose buvo 20 arkivyskupijos kunigų, tačiau didžiausios represijos prasidėjo kovo mėn., jų auka tapo ir pats metropolitas. Pirmiausiai, kovo 3 d., Lukiškių kalėjime buvo įkalinti beveik visi dvasinės seminarijos profesoriai su rektoriumi Janu Uszyło, apie 70 klierikų, 15 miesto kunigų. Metropolitas R. Jałbrzykowski su kurijos kancleriu kanauninku Adamu Sawickiu kovo 22 d. buvo deportuoti į Marijampolę ir apgyvendinti marijonų vienuolyne. Kovo 26 d. policija įkalino Lukiškėse įvairių Vilniaus kongregacijų vienuoles ir vienuolius.

Suimtiems seminarijos profesoriams ir klierikams nebuvo pateikti kaltinimai, nors tardytojai domėjosi jų žiniomis apie lenkų pogrindžio organizacijų veiklą, patriotines palaldas seminarijos koplyčioje ir pan. Visi jie buvo įkalinti Lukiškių kalėjime, vėliau profesoriai internuoti stovyklose, klierikai išvežti į priverstinius darbus. Kai kuriems jų pavyko pabėgti, tačiau apie 30 buvo įdarbinti Vokietijos pramonės įmonėse, ūkiuose. Septyni Vilniaus seminarijos klierikai karo metais žuvo.

Praejus keletui mėnesių po seminarijos uždarymo ir metropolito deportavimo, 1942 m. vasarą, arkivyskupas M. Reinys pradėjo organizuoti naujos seminarijos darbą. Birželį jos rektoriumi pakvietė trisdešimtmetį Vilkaviškio vyskupijos kunigą Ladą Tulabą, neseniai Romoje baigusį mokslus teologijos ir Šv. Rašto licenciatu laipsniu, tuo metu vadovavusį Naujojo Testamento katedrai Kauno Teologijos fakultete. Arkivyskupo sumanymu, dėstytojai ir seminaristai turėjo susi-

rinkti iš visos Lietuvos, neišskiriant Vilnijos. Rugsėjo pradžioje jis kreipėsi į visus vyskopus su prašymu pasiųsti į Vilniaus seminariją bent po 4 jų klierikus.

Rektorius L. Tulaba aplankė visus Lietuvos vyskopus, asmeniškai prašydamas pagalbos: išleisti kai kuriuos dėstytojus ir dalį klierikų į Vilnių. Iš ordinarų tik Telšių vyskupas J. Staugaitis nepritarė seminarijos organizavimui, nes, anot jo, „tai daroma šovinistiniais sumetimais... O šovinizmas Bažnyčioje neturi būti leistinas, nei pakenčiamas“. Nors J. Staugaitis griežtai atsisakė seminariją paremti, į ją atvyko grupė klierikų, savo noru išstojusių iš Telšių seminarijos.

Iš įvairių Lietuvos vietovių klierikai važiuojo į Vilnių dėl patriotinių motyvų, ketino lietuvininti „sulenkėjusį“ kraštą. Mat tuo metu vyravo nuomonė, kad Vilnijos gyventojai nėra „tikri“ lenkai, tik sulenkinti baltarusiai ir lietuviai. „Mano manymu, Vilniaus sritis yra lietuviškoji misijų dirva. Dirva tenykščiuose ne tik Kristaus Gerąją Naujieną skelbti, bet ir užguitą lietuvių atgaivinti“, – motyvavo savo troškimą nepaisant sunkumų mokyti Vilniuje Telšių seminarijos klierikas Antanas Rubšys, vėliau žinomas Šv. Rašto tyrinėtojas.

Vilniaus seminarija pradėjo mokslo metus 1942 m. rugsėjo 28 d., dvejuose filosofijos ir 4-iose teologijos kursuose buvo 44 klierikai. Okupacinė valdžia toleravo jos veikimą, tačiau nepaisė M. Reinio prašymų perduoti uždarytosios seminarijos patalpas Tiltu g., neleido naudotis biblioteka. Paskaitos vyko neseniai uždarytame bernardinų vienuolyne prie Šv. Mykolo bažnyčios (ten pat veikė virtuvė bei valgykla, gyveno rektorius). Klierikų bendrabutis buvo įkurdintas karmelitų vienuolyne prie Šv. Teresės bažnyčios.

Seminarija buvo atkuriamą kaip lietuviška mokslo įstaiga. Buvo demonstruojama, kad su lenkų visuomene ji neturinti jokių ryšių. Antai į atidarymo iškilmes rugsėjo 29 d. buvo pakviesti, be oficialių valdžios asmenų, tik lietuvių ir baltarusių visuomenės atstovai. Kalbėdamas apie seminarijos paskirtį, jos ištakas arkivyskupas M. Reinys siejo su 1582 m. Vilniuje įsteigta seminarija, turėjusia tarnauti lietuvių ir baltarusių dvasiniams reikalams. Tačiau tokią elgseną diktavo okupacinės valdžios reikalavimai, gi iš tiesų ši seminarija nebuvo visiškai atitrūkusi nuo lenkų visuomenės.

M. Reinys 1943 m. birželį pranešė Vatikanui valstybės sekretoriui kardinolui L. Maglionei, kad vokiečių civilinei valdžiai neleidžiant priimti į seminariją lenkų tautybės klierikų, jis pasirūpino, jog tokie kandidatai būtų apgyvendinti pas kunigus ir privačiai pasiruošę laikyti egzaminus pas seminarijos profesorius. Nežinia, kiek tokių jaunuolių atsirado ir kaip buvo organizuotos jų studijos. Į jas buvo įtrauktas ir lenkiškosios seminarijos rektorius J. Uszyło, 1943 m. kovą paleistas iš Šaltupio internuotųjų stovyklos.

Archyvų duomenimis, galimybėmis baigti mokslus Vilniaus seminarijoje domėjosi nemažai lenkų klierikų. Keli jų buvo įšventinti: 1943 m. liepą šventimus Katedroje gavo Edmundas Bogunas, gegužę išlaikęs Šv. Rašto ir kanonų teisės egzaminus pas profesorius J. Uszyło, L. Tulabą ir L. Gronį. Tų metų rudenį vyskupas V. Brizgys Kaune iššventino J. Pryszmontą, kuris rugsėjį išlaikė kanonų teisės ir teologijos disciplinų egzaminus pas profesorius J. Uszyło, L. Gronį ir A. Lėvaną. Tokių savarankiškai besimokančiųjų galėjo būti ir daugiau.

Lietuviškosios seminarijos vadovybė neužtrenkė durų lenkų tautybės klierikams, politinėms aplinkybėms pasikeitus jie būtų grįžę kaip pilnateisiai seminaristai. Antai vienas jų, Antonijus Dziekanas, 1942 m. kovą buvo suimtas, gegužę su kitais gabenamas į priverstinius darbus Vokietijoje sugebėjo pabėgti Vilniaus geležinkelio stotyje. Kurį laiką slapstėsi pas gimines, atidarius lietuvišką seminariją, joje studijavo kaip baltarusis. Be jo, į seminariją grįžo aštuoni suėmimo išvengę klierikai, kuriems pavyko įrodyti savo lietuvišką kilmę. Tačiau kai kurie jų jautėsi esą lenkai. Jų santykiai su itin patriotiškai nusiteikusiais lietuvišiais klierikais kėlė daug rūpesčių seminarijos vadovybei, kuri buvo pasiryžusi imtis griežiausių priemonių tautinėms aišioms suvaldyti (pavyzdžiui, grupei lietuvių 1943 m. vasarį atsisakius dalyvauti lenku save laikiusio klieriko laidotuvėse buvo suauktas viešas posėdis, kuriame rektorius ir arkivyskupas M. Rei-

nys griežtai pasmerkė tokį elgesį, dviems klierikams pasiūlyta apleisti seminariją).

Sunku pasakyti, koks buvo skubotai organizuotos seminarijos akademinis lygis. Praėjus daugeliui metų po įvykių du svarbūs jų veikėjai – kurijos kancleris Edmundas Basys ir rektorius L. Tulaba – savo atsiminimuose pasikeitė priekaištais dėl seminarijos veiklos. E. Basio nuomone, seminarijoje dėstytojų „dalykų lygis buvo žemas“, išskyrus M. Reinio paskaitas. Kai kurių dalykų mokyta iš gimnazijos vadovėlių. Jis ypač apgailestavo, kad seminarijoje neskirta pakankamo dėmesio lotynų kalbai, nes jos nemokėdami klierikai negalėjo naudotis teologijos knygomis.

L. Tulaba savo ruožtu rašė: „Nustebino ir skaudino nepalankumas vilniečių, ypač jaunųjų kunigų, mūsų, ne vilniečių ir seminarijos atžvilgiu. Mus laikė įsibrovėliais, škotais. <...> Jautėsi esą pajėgūs atkurti seminariją ir jai vadovauti“. Nesantaikos priežastimi, matyt, tapo jo žodžiai, neapdairiai pasakyti per seminarijos atidarymo iškilmes, kad seminarijoje „bus auklėjamas naujas kunigo tipas“. Vietiniams lietuviams kunigams jie nuskambėjo užgauliai, kaip nepasitikėjimo pareiškimas. E. Basys nepraleido progos pakritikuoti tą „naują kunigo tipą“: Vilniaus seminarija, „lenkų siautėjimo laikais negalavo šovinismo liga“, tačiau ji pajėgdavo suformuoti auklėtinių kunigišką dvasią, padėjusią atsispirti dvasinio luomo pasaulėjimui. Anot jo, naujoji seminarija tokios dvasios neugdė.

E. Basys nepagrįstai priekaištavo L. Tulabai, kad komplektuodamas seminarijos profesūrą jis nepakvietęs nė vieno vilniečio. Seminarijos personalą sudarė apie 16 dėstytojų ir prokuratorius. Nuo pat atidarymo joje dirbo du Vilniaus arkivyskupijos kunigai, daug nusipelnę lietuvių visuomenei šiame krašte. Tai buvo vienintelis iš senosios personalo likęs (nuo 1933 m. dėstė lietuvių kalbą, buvo teologijos magistras) kunigas Vincentas Taškūnas. 1942–1944 m. jis ėjo vicerektoriaus pareigas, dėstė patroliją ir lotynų kalbą. Giedoti klierikus mokė kitas senas Vilniaus lietuvių veikėjas kunigas Pranas Bieliauskas. Dar du dėstytojai buvo Vilniaus arkivyskupijos baltarusių kunigai: orientalistiką dėstė Kazimieras Kulakas (Kulak), jis teologijos daktaro laipsnį buvo įgijęs Romoje; baltarusių kalbą – teologijos kandidatas Adomas Stankevičius. Pastarasis buvo žinomas baltarusių politikas ir leidėjas: vienu metu atstovavo šią tautinę mažumą Lenkijos Seime, įsteigė Vilniuje baltarusių spaudos leidyklą ir spaustuotę, redagavo jų laikraščius.

Seminarijoje dirbo ir vienas lenkas – 1940 m. iš Albertyno į Lietuvą atvykęs jėzuitas Antanas Dambrauskas (Dąbrowski). Jis buvo kilęs iš Rytų Lietuvos, netrukus pramoko lietuviškai, seminarijoje buvo dvasios tėvas, dėstė krikščioniškojo meno, krikščioniškosios archeologijos ir asketikos disciplinas. Kiti dėstytojai buvo lietuviai, vieni jų jau nuo 1939 m. dirbo Vilniuje (Alfonas Lipniūnas), kiti, kaip jau minėta, specialiai buvo pakviesti dėstyti naujojoje seminarijoje. Prokuratoriaus pareigas ėjo iš Kauno seminarijos atvykęs kunigas Juozapas Juodagalvis.

Vilniaus seminarijos darbas nebuvo labai sklandus, teko atremti okupacinės valdžios pastangas ją uždaryti. Seminarija buvo atidaryta be oficialaus vokiečių institucijų leidimo, todėl dar lapkričio gale arkivyskupas M. Reinys gavo Kauno generalinio komisaro paklausimą, koku pagrindu veikia kovą uždaryta seminarija. Arkivyskupas laikėsi versijos, kad „seminarijos personalo suėmimas buvo vykdomas politiniais sumetimais ir nereikia pasikėsimo prieš įstaigą“. Bijodama represijų, seminarijos vadovybė stengėsi palaikyti su vokiečių administracija ir karininkais gerus santykius. V. Tulaba savo atsiminimuose kelis kartus mini, kad jie būdavo dažni svečiai seminarijoje, vaišindavosi, atsivėsavo ir savo svečių, net būdavo apdovanojami „lašinių šmotu, kad galėtų pasiųsti į Vokietiją žmonas“. Geri santykiai labai pravertė, pavyzdžiui, 1943 m. kovą gestapo suimtas seminarijos prokuratorius J. Juodagalvis nesunkiai išsilaivino pasinaudojęs pažintimis.

Nežiūrint gerų santykių su aukštais pareigūnais, 1943 m. kovo 18 d. seminarija buvo uždaryta. Apie tai netikėtai pranešė trys SS karininkai, pareikalavę per dvi valandas apleisti patalpas. Seminarijos vadovybei pavyko išsiderėti pratęsti išsikraustymo laiką iki 7 val.

Vilniaus seminarijos likvidavimas buvo da-

lis vokiečių represinių priemonių: kovo 17–18 d. keršydami už mobilizacijos į SS dalinius boikotą jie uždarė visas Lietuvos aukštąsias mokyklas, 4 mokytojų seminarias, įvairiose vietovėse buvo suimti lietuvių inteligentai ir netrukus išgabenti į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Iš Vilniaus seminarijos dėstytojų Štuthofe kalėjo kunigas A. Lipniūnas, miręs netrukus po jos išvadavimo. L. Tulabos duomenimis, vokiečiai ketino suimti ir prof. P. Paldąskį, jis vėliau slapstėsi.

Idomu, kad skirtingai nuo savo pranešimų Vatikanui apie įvykius 1942 m. kovą, arkivyskupas M. Reinys nieko nerašė apie lietuvių suėmimus ir jų likimą. Apskritai Vatikanas palankiai sutiko žinias apie atkurtos Vilniaus seminarijos veiklą. Antai 1943 m. pradžioje kardinolas L. Maglione pagyrė M. Reinio pastangas ją kuriant, kartu išreikšdamas apmaudą dėl civilinės valdžios draudimo priimti lenkų tautybės klierikus. Kardinolo įsitikinimu, stingant kunigų tai apsunkino arkivyskupo padėtį. Po metų kardinolas dėkojo M. Reinui už seminarijos atkūrimą ir rašė, kad jam buvo malonus rūpestis pranešti apie tai popiežiui.

Seminariją uždarius, klierikai studijas tęsė privačiai, gegužės 15 d. mokslo metus baigė 39 alumnai. Po ilgų derybų su okupacinės valdžios atstovais Kaune ir Rygoje spalio 1 d. buvo gautas oficialus leidimas tęsti jos veiklą. Naujus akademinius metus 1943 m. spalio 18 d. pradėjo 49 klierikai o kitų metų vasarą šventimus gavo šeši pirmieji ir vieninteliai jos absolventai.

Kaip buvo išlaikoma Vilniaus seminarija? Lenkų istorikų priekaištai, kad lietuviška seminarija išlaikyta iš bažnytinių rinklavių, taip pat lenkų bažnyčiose, nėra pagrįsti, kaip ir priešingas L. Tulabos tvirtinimas, kad iš vyskupijos, net grynai lietuviškų parapijų, seminarija negavusi jokios paramos. Arkivyskupas M. Reinys nuolat ragino klebonus daryti įprastines rinkliavas seminarijos naudai, tačiau lenkų dvasininkai jas skyrė įkalintų savo tautiečių kunigų, vienuolių šalpai. Kai kurie jų tiesiog atsisakė remti seminariją. Pavyzdžiui, Turgelių klebonas kurijai pareiškė 1943 m. rinkliavos nedaręs, nes, anot jo, „visas susirinkimas dabartinėje seminarijoje be komentarų, be to, tautinių santykių kurtymas yra nepakenčiamas“.

Iš maždaug 120 arkivyskupijos parapijų seminariją rėmė Vilniaus miesto ir dar apie 25 parapijos (daugelis labai simbolinėmis 15–300 RM aukomis). Kai kurios nuo karo nukentėjusios parapijos, kuriose vyko statybos bei remonto darbai, nuo rinklavių seminarijos naudai buvo atleistos (pavyzdžiui, Vilniaus mieste – Šv. Rapolo, Visų Šventųjų, Šv. Petro ir Poyilo, Bonifratų, Šv. Trejybės, Šv. Kotrynos, Šv. Baltramiejaus, Vizičių bažnyčios).

Panašiai, kaip ir seminariją kuriant, kai personalo bei auklėtinių ieškota visose Lietuvos vyskupijose, jos išlaikymo našta teko visam kraštui. Antai atsiliepdama į arkivyskupo M. Reinio prašymą surengti rinkliavą Vilniaus kunigų seminarijai 1942 m. rudenį Panevėžio vyskupija ketvirtadali dekanatuose surenkamo *seminaristicum* paskyrė Vilniui. Seminariją rėmė Finansų vadyba, kurios 1943 m. biudžete jai oficialiai buvo numatyta 25 000 RM dotacija. Nemažai lėšų skyrė Lietuvos Savitarpinės pagalbos komitetai, aukojos pavieniai asmenys ir parapijos. Kaip ir kitose Lietuvos seminarijose, mokslas joje buvo mokamas, be to, klierikai privalėjo atsivežti tam tikrą kiekį maisto produktų.

1944 m. vasarą seminarijos veikla nutrūko: rektorius L. Tulaba ir keletas dėstytojų (L. Gronis, A. Lėvanas, I. Malinauskas, P. Paldąskis) pasitraukė į Vokietiją. Iš Marijampolės sugrįžęs metropolitas R. Jałbrzykowski ignoravo lietuvišką mokyimo įstaigą, spalį atkūrė vokiečių uždarytą seminariją, į katedras grįžo senieji profesoriai, rektoriumi vėl buvo paskirtas J. Uszyło. Tokia restitucija atrodė teisinga nacių represijas patyrusiems lenkų dvasininkams, tačiau nepasizīmėjo politinė įžvalga. Mat nors seminarija buvo atkurta tame pačiame mieste, tačiau – kitoje valstybėje. Vilniui tapus Lietuvos SSR sostine tokia mokykla (anot Religiniių kultų reikalų tarybos įgaliojimo A. Gailevičiaus, – „lenkų nacionalizmo lizdas“) nebeturėjo ateities, 1945 m. pradžioje buvo uždaryta. Galime tik spėti, kad M. Reinio kurtas seminarijos tipas – lietuviška mokykla šalies sostinėje, atitinkanti įvairiatautės Vilniaus arkivyskupijos poreikius, – būtų buvęs atsparesnis ne tik vokiečių, bet ir sovietų okupacijos sąlygomis.

Parapijiečių prisiminimai apie Kernavės kleboną Zenoną Baužį

Anot Viktorijos Adomavičiūtės-Ciesiūnienės (gimusi 1931 m.), gyvenusios Pakalniškių kaime, kunigas Zenonas Baužys buvo tikras Lietuvos patriotas ir lietuviybės puoselėtojas. Jai teko būti šio šviesaus žmogaus mokinė. Prieš Antrą pasaulinį karą ir jo metais kunigas Kernavės pradžios mokykloje dėstė tikybą. Prisimena, kad kunigas visada būdavo linksmas, nuoširdžiai bendraudavo su vaikais, atjautė našlaičius, kuriems prieš Kalėdų šventes dovanodavo drabužėlių, avalynės, žaisliukų.

Jadvyga Jurkevičiūtė-Semionovienė (gimusi 1919 m.), gyvenanti Ardiškių kaime, prisimena, kaip kunigas Z. Baužys tuokdamas palinkėjo jai susilaukti daug vaikelių, kadangi ir pats buvo kilęs iš gausios šeimos. Kunigo palinkėjimai išsipildė – Jadvyga pagimdė aštuonis vaikus, kurie dabar rūpinasi mama. Ji iki šiol mena visada besišypsantį, širdingą klebonėlį (taip jį vadindavo parapijiečiai), jo skambų balsą.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, kunigas rūpinosi vaikų ateitimi, ragino tėvus ruošti juos pirmajai komunijai. Aldona Baumilienė (gimusi 1932 m.), Viktorija Karec-

Dedamos gėlės prie Baužių amžinojo poilsio vietos. Dešinėje kun. Zenono Baužio kenotafas

kaitė (gimusi 1934 m.), gyvenusios Ardiškių kaime, ėjo pirmos Komunijos, kaip ir daugelis parapijos vaikų, neturėdamos net aštuonerių metų. Prisimena kaip kunigas nuoširdžiai rūpinosi vaikais, paruošė jiems pirmos Komunijos progą vaisės, kurias mena iki šiol.

Kun. Zenono Baužio memorialinė lenta Kernavės bažnyčioje
tačiau tikėjosi, kad kunigas pas juos sugrįš. Deja... Liko tik prisiminimai.

Prisiminimus užrašė: Danguolė SABIENĖ, Leokadija KARECKAITĖ

Minėjimo dalyviai Kernavės kapinėse deda vainikus, dega žvakeles

Juozas Baužys (šalia jo mama Nijolė Baužytė) rankose laiko kun. Zenono Baužio smuiką, kuriuo bažnyčioje griežė Z. Baužio mėgiamą „Ave Marija“

Paminėtas kun. Zenono Baužio šimtmečio jubiliejus

Gruodžio 1 dieną Kernavėje paminėtas Kernavės klebono kun. Zenono Baužio jubiliejus. 12 val. šv. Mišias bažnyčioje aukoją Musninkų klebonas Virgilijus Balnys. Šv. Mišiose dalyvavo kunigo giminaičiai, kernaviškiai, „Ūlos“ etnografinis ansamblis.

Po šv. Mišių bažnyčioje surengtas paminėjimas.

Apie kunigo gyvenimą ir veiklą kalbėjo jo dukterėčia Jūra Marija Baužytė, 2000 m. išleidusi knygą apie Zenoną Baužį. Beje, dvidešimt antrame „Vorutos“ laikraščio numeryje visas puslapis paskirtas kun. Zenonui Baužiui. Ten publikuojama studijų knygelės kopija, iš kurios matyti, kad Zenonas Baužys yra gimęs 1907 metais. Nors kiti šaltiniai nurodo kitas gimimo datas.

Kernaviškė Valerija Pečiulienė, buvusi kun. Zenono Baužio mokinė, prisiminė pirmosios Komunijos šventę.

Kaip sakė garsi televizijos žurnalistė, ku-

nigo dukterėčia Nijolė Baužytė, dėdė mačiusi tik vieną kartą, prieškario Kernavė turėjusi daug krašto šviesuolių, lietuviniojo ir kultūrintojo. Kunigai Zenonas Baužys ir Nikodemus Švoglys-Milinas, mokytojas Jonas Šiaučiušas buvo tie „banginiai“, ant kurių išaugo ir sutvirtėjo Kernavės kraštas. Pajautę Emilija Šiaučiušaitė-Garbonienė susirinkusiems papasakojo apie savo tėvo rašytus dienoraščius. Pacitavo savo krikštynų, kuriose dalyvavo Zenonas Baužys, aprašymą.

Po paminėjimo visi aplankė parapijos bažnyčios relikto muziejų, kuriame vienas kambarys yra skirtas Baužių atminimui. Kernavės bažnyčios relikto muziejų įsteigė prelatas Česlovas Krivaitis.

Po to visi apsilankė Kernavės kapinėse ir pagerbė mirusiu Baužių gimines.

„Ūlos“ etnografinis ansamblis sugiedojo „Marija, Marija...“

„Vorutos“ inform.

1997 m. Kernavės bažnyčios relikto muziejus atidarymas. iš dešinės vyskupas J. Matulaitis, prel. I. Urbonas, J. Jonys, K. Vasiliauskas, I. Kubilienė, J. Baužytė ir Juozas Baužys

Voruta Visos prekių ženklų teisės saugomos	Prenumeratos indeksas 0135	Redakcinė kolegija: Tomas Baranauskas, dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, dr. Viktoras Jencius, dr. Napaleonas Kitkauskas, prof. dr. Arnoldas Pirockinas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, adv. Vytautas Zabiela, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė	Ieva Jankutė, Lietuva Tadas Stomma, JAV Marija Remienė, JAV
	© „Voruta“ 2007. Visa medžiaga (rašiniai) pateikta laikraštyje „Voruta“ yra II – Juozo Vercinkevičiaus leidyklos „Voruta“ (įmonės kodas LT281160790) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.	© „Voruta“, 2007. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. aštuonioliki leidimo metal. Laikraštis išeina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 4 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, (8 605) 19 302 Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius. Tiražas 1500 egz.	Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66 El. paštas: redaktorius@voruta.lt Interneto svetainė: http://www.voruta.lt Redakcija: Aleksandras Adamkavičius, Martynas Buivys, Jurgita Brasiūnaitė, Albina Trečiokienė, Gražina Zaleckytė, Birutė Žemaitaitytė, Juozas Vercinkevičius